

Els valencians ¿com hauríem d'accentuar les *es* (*sorprés* o *sorprès*)?

Abelard Saragossà (Taula de Filologia Valenciana / Universitat de València)

Fonts del treball:

1. Saragossà (1997): «L'accentuació de les *ee* en valencià», capítol 6 de *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*. València, Ed. Saó i Diputació de Tarragona, p. 255-283.
2. Saragossà (2004): «L'accentuació de les *ee* en els texts valencians. Per un tractament sistemàtic i complet», en *Estudis de llengua i literatura catalanes, Miscel·lània Joan Veny*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum 5, p. 267-289.
3. Reescrit en el 2014. He d'agrair a Josep Lluís Navarro totes les observacions que m'ha fet.

Resum

En les llengües marginades, la por i la inseguretats poden fer aparèixer normes que només donen seguretats qui les creen i les defenen, mentres que fan mal als parlants que intenten practicar-les. Eixa situació és aplicable a l'objecte d'estudi. Una evolució sil·làbica divergent ha fet que un conjunt de paraules tinguen *e* tancada en valencià i en català occidental, *e* oberta en català oriental i *e* «neutra» en balear. El fons estructural i la dificultat de memoritzar l'accent de les paraules fa recomanable la dualitat gràfica *sorprés* i *sorprès*, que afecta un grup reduït (§3.2-§3.3). Fabra va argumentar en 1906 que la dualitat tenia molt poca importància (§4.4). En canvi, les interpretacions superficials i precipitades de la realitat han desplegat mitjans poc racionals a favor de *sorprès* en valencià (§2, §3.1, §4.1-§4.2). Les anàlisis fetes no han incidit en institucions públiques, que han tingut actuacions poc coherents (IIFV, §4.5; AVL, §6). En l'article, són freqüents les reflexions sobre la normativa, de manera que és un treball apte per a incitar a debatre sobre la naturalesa, els objectius i els mitjans de la normativa lingüística.

Paraules clau: les *es* en la Romània, estructures sil·làbiques, accentuació, normativa (naturalesa, objectius i mitjans), humanisme, fonamentalisme, elitisme

1. Objecte d'estudi. Justificació.....	2
1.1. Descripció i justificació	
1.2. Nota sobre la terminologia	
2. Estat de la qüestió	4
2.1. La hipotètica dispersió de la llengua viva	
2.2. Classificacions heterogènies	
2.3. Argumentacions incoherents	
2.4. L'hipotètic benefici pedagògic	
2.5. Paral·lelismes superficials en la llengua	
3. Alternativa. Característiques bàsiques de la situació valenciana	9
3.1. Absència de privilegis	

3.2. Una diferència fonètica estructural entre el valencià i el català oriental	
3.3. Conseqüències de la diferència. Justificació de «l'anarquia»	
3.4. L'obertura de les <i>es</i> i de les <i>os</i> en balear, en valencià i en tortosí	
3.5. Conclusions sobre el valencià	
4. Més reflexions per al debat	17
4.1. ¿Malestar per a tots o justícia social?	
4.2. Els símbols són per a beneficiar-nos, no per a perjudicar-nos	
4.3. Dels mites a l'actuació dels diccionaris	
4.4. Posició de Fabra en l'accentuació de les <i>es</i>	
4.5. IIFV (2002): ¿font dels docents que usen <i>sorprès</i> ?	
5. Conclusions generals	24
6. La dualitat <i>sorprés</i> / <i>sorprès</i> en la GNV (2006).....	26
6.1. Anàlisi de la proposta: anomalies bàsiques	
6.2. Excepcions i cultismes	
6.3. Més factors: de <i>béstia</i> a <i>bèstia</i> ; <i>Novetlè</i>	
6.4. Valoració global	
Bibliografia.....	34

1 Objecte d'estudi

1.1 Descripció i justificació

Si un valencià ha d'accentuar el nom *pèrdua*, mira com pronuncia la *e*, veu que és oberta i, en conseqüència, posa l'accent obert. Seguint pel mateix camí, si hem d'escriure *L'aigua clara i el xocolate espés* podem constatar que la *e* de *espés* és molt diferent de la de *pèrdua*: tan diferent com la *e* de *Tinc set* i la *e* de *En tinc set, de pantalons*. En les *os*, actuem igual. Si hem d'usar l'adjectiu *nòrdic*, el pronunciem, veem que fem una *o* oberta i posem l'accent obert. Per contra, si hem d'escriure *redó* percebem que eixa *o* és molt diferent de la de *nòrdic*: igual de diferent que la *o* del nom derivat de *tossir* (*Tinc tos*) i la *o* del nom que indica la part posterior del cap (*Vaig caure de tò*):

1. Actuació valenciana general en l'accentuació de les lletres *e* i *o*
 - a. Mirem quina vocal pronunciem i, segons que siga oberta o tancada, apliquem l'accent obert o el tancat:
 - i. {*pèrdua* contra *espés*}, {*En tinc set* contra *Tinc set*}
 - ii. {*nòrdic* contra *meló*}, {*Caure de tò* contra *Tinc tos*}

Amb una miqueta de pràctica, un valencià que haja assimiliat el valencià de qualsevol comarca valenciana no vacil·la entre les *es* tancades i les obertes, entre les *os* tancades i les obertes.¹ La justificació d'eixa actuació està en el fet que hi ha una separació articulatòria forta entre eixes vocals, de manera que no dubtem en la diferència que hi ha entre *fèrtil* i *fešta*, entre *fort* i *fosc*. Com comentarem més avant (§3.4), en les llengües romàniques hi havia, inicialment, poca diferència articulatòria entre les dos parelles que comentem. Eixa particularitat ha impulsat a reduir les set vocals a cinc en alguna llengua romànica (com ara en parts de l'italià). En el cas nostre, els balears i els valencians hem augmentat la separació entre les quatre vocals, de

¹ Entre els lingüistes, hi ha el costum de parlar de «les *ee*». Vaig canviar eixa expressió a «les *es*» quan un llicenciat en filologia em va dir que en la lectura del meu treball de 1997 no havia entès l'expressió.

manera que la diferència perceptiva entre *tos* i *tòs*, entre *Tinc set* i *En tinc set* és molt clara (i, per tant, estable).

Però no sempre hem parlat igual com ara, ni la distribució de les *es* tancades i les obertes ha sigut sempre com l'actual. A més, s'ha produït alguna divergència interna. Simplificant els fets, podem dir que, entre els segles XI i XIV, hi hagué una evolució que va fer que un grup de paraules que tenien una *e* tancada (com ara *cadena*) passara a una *e* «neutra» (semblant a la vocal anglesa de *burn*) en balear i en català oriental; posteriorment, el català oriental canvià la *e* neutra en una *e* oberta. El valencià i el català occidental han mantingut la *e* tancada en el grup de *cadena* (2a).

En eixe conjunt de paraules, la majoria no porten accent (com *cadena*), però unes quantes sí, com ara l'adjectiu del títol (*sorprés*). La major part dels gramàtics valencians del segle XX han proposat que els valencians hem d'accentuar d'acord amb la nostra pronúncia (2b.i). Però algun autor (2b.ii) ha recomanat la grafia del català oriental:

2. Cas particular: una divergència interna (segles XI-XIV)
 - a. En un grup de paraules amb *e* tancada (com ara *cadena*):
 - i. el valencià i el català occidental l'han mantinguda
 - ii. el balear l'ha passada a *e* «neutra» (semblant a la vocal anglesa de *burn*)
 - iii. el català oriental ha canviat la *e* neutra a una *e* oberta
 - b. Dels conjunt de paraules afectades, unes quantes porten accent
 - i. Majoria de gramàtics valencians del segle XX (des de Sanchis Guarner 1950 i Salvador 1951 fins a Valor 1977 i Lacreu 1995): d'acord amb la pronúncia valenciana (*sorprés*)
 - ii. Algun gramàtic valencià (Lacreu 1990, IIFV 2002): d'acord amb la pronúncia del català oriental (*sorprès*)

Ja tenim davant quina és la qüestió que hem d'estudiar: mirar quines raons hi han per a decantar-se per la grafia *sorprés* i quines van a favor de *sorprès*. La veritat és que no s'han publicat massa reflexions sobre el tema. En 1997, vaig dedicar un capítol d'un llibre a desbrossar el tema i, al cap de set anys (2004), vaig fer un treball que intentava ser més ordenat i més sistemàtic. És la base de la redacció que llegiu.

El pla que seguiré és el següent. En la segona secció (§2), comentaré les argumentacions fonamentals que conec segons les quals els valencians hauríem de seguir, en l'accentuació de les *es*, la fonètica del català oriental. En eixa part, no hi haurà una anàlisi de treballs concrets, sinó una exposició de les raons donades i l'anàlisi dels arguments.

En la secció següent (§3), informaré sobre propietats lingüístiques que o bé han sigut poc divulgades, o bé no són conegudes, totes les quals desemboquen en el mateix resultat: la conveniència que els valencians accentuem les *es* seguint les estructures fonètiques del valencià. Completaré el panorama amb una secció dedicada a qüestions sociolingüístiques i metodològiques (§4). Després de les conclusions de la investigació (§5), hi ha un contrast entre el treball i el tractament de la GNV (§6).

1.2 Nota sobre la terminologia

Abans de començar, convé fer una reflexió sobre la terminologia. Una nomenclatura ben feta és sempre objectiva. Contra eixa actuació, és lamentable l'actitud que consistix en usar tèmens que, en compte d'ajudar a la comprensió, la dificulten. En el cas que ens ocupa, no seria objectiu del tot parlar de «l'accentuació de les *es* segons el valencià», perquè, com comentarem més avant (§3.1), hi ha un grup de paraules (com

ara *època* o *dèspota*) que no es pronuncien en general amb una *e* oberta en el valencià tradicional.

També seria poc imparcial parlar de «l'accentuació de les *es* segons la fonètica de Barcelona», encara que eixa afirmació no és falsa. Realment, en les gramàtiques publicades en Catalunya i en les Illes Balears l'accentuació de les *es* no segueix només la pronúncia de la Catalunya oriental (com ara en *pèsol* o *fèiem*), sinó que, quan hi han discrepàncies en eixe àmbit lingüístic, la normativa segueix la pronúncia de Barcelona (com ara en la dualitat *ell ès / ell és*).² A pesar de la veracitat que hi ha en «l'accentuació de les *es* segons la fonètica de Barcelona», no seria neutre usar eixa expressió, ja que la posició unificada que adoptem algun dia els lingüistes i els escriptors valencians (qüestió que pertany al futur) ha de ser assumida com a *valenciana* i, per tant, no es pot qualificar de barcelonina, encara que en l'origen ho fóra (qüestió que, en el moment de la unificació, ja pertany al passat). Pel que fa a la posició contrària (és a dir, els partidaris que el valencià accentue segons el català oriental), seria poc ètic parlar d'actituds «unitaristes» o «unificadores», atés que eixa manera de parlar dóna a entendre que els lingüistes que tenen una altra opinió sobre l'accentuació de les *es* serien poc unitaris o poc unificadors.

Una manera d'evitar les connotacions negatives descrites és referir-se a l'actuació predominant en les gramàtiques valencianes amb la grafia *sorprès*, i usar *sorprès* per a parlar de l'accentuació de les gramàtiques publicades en les Illes Balears i Catalunya. És cert que eixa manera terminològica d'actuar va contra la metodologia de la ciència, que aconsella que no anomenem les dades empíriques amb una dada empírica (ara, *sorprès* i *sorprès*), sinó pel nom d'un propietat objectiva. Tanmateix, com que el nom objectiu (*accentuació segons les estructures fonètiques valencianes* i *accentuació segons les estructures fonètiques catalanes orientals*) comporta desavantatges sociolingüístics, per a ajudar a la lectura i per a simplificar he preferit usar una terminologia poc concreta però breu, i crec que útil per als lectors.

2 Estat de la qüestió

2.1 La hipotètica dispersió de la llengua viva

Conec poques reflexions valencianes a favor de *sorprès* i, des del punt de vista qualitatiu, el valor que tenen no és tan gran com convindria. Eixa limitació aconsella eliminar les referències personals. Si algun lector necessita verificar alguna citació d'esta secció (§2), trobarà les fonts en Saragossà (1997: 255-283). Cal dir que les defenses de *sorprès* no partixen d'una descripció de la situació valenciana, absència que probablement ha incidit negativament en el resultat final. Per respecte al principi metodològic de desplegar l'estat qüestió abans de donar l'alternativa, esta secció analitzarà les argumentacions tal com solen donar-se, mentres que la següent caracteritzarà la situació en què es troba el valencià pel que fa a la pronúncia de les *es*. Per als lectors, l'orde adequat hauria sigut el contrari (primer, descripció de com actua el valencià; en acabant, estat de la qüestió).

Una argumentació molt estesa és apel·lar a una dispersió de la llengua viva en la pronúncia de les *es*, de tal manera que no hi hauria més solució que recórrer a una opció

² Igual passa en l'ús del dígraf *tg* (cf. {*mija* / *mitja*}, {*plaja* / *platja*}, etc.). En eixe tema, Fabra va violar un principi bàsic de la nostra ortografia (quan la fonètica d'un parlar es separa de la grafia medieval, l'ha de respectar). Un exemple del valencià és pronunciar igual *jo passege* i *fetge*; però, com que el balear i el català oriental fan pronúncies diferents, els valencians mantenim la grafia clàssica, *tg*.

convencional (Lacreu, 1990: 30). Tanmateix, una tal dispersió és més hipotètica que real. Començarem per observar que els lingüistes que han acceptat la grafia de *sorprés* (entre els quals sobreixen Pompeu Fabra i Josep Giner) fan precisament tot el contrari: insistixen en la poca quantitat de paraules que abraça la dualitat *sorprés* / *sorprès*. Mirem les paraules dels autors esmentats:

1. Els autors partidaris de *sorprés* diuen que són poques les paraules afectades
 - a. «Se tracta d'un nombre relativament petit de paraules.» (Fabra 1906: 211)
 - b. «El valencià i el barceloní coincidixen *totalment* en les *o* accentuades i en les *e* dels mots erudits (*quasi tots* els plans i esdrúixols accentuats): *només* afecta la discrepància de l'accentuació valenciana i barcelonina de les *e* als mots acabats en *-é*, *-és*, i *-én*, i hom pot admetre les dues accentuacions.» (Giner 1998: 177; de 1951; els subratllats són meus).

Tenim, per tant, dos valoracions de signe contrari en el tema de la quantitat. Fabra i Giner diuen que són poques paraules, mentres que uns altres autors insinuen que en serien moltes. Com que eixa qüestió té darrere dades empíriques que són mesurables, haurem de convindre que és objectivable. A partir del treball de Colomina (1995: 21-23), podem dir que el nombre de paraules d'ús habitual que admeten la dualitat *sorprés* i *sorprès* són cap a sixty (incloent-hi alguna regla, com ara la dels ordinals: *cinqué*, *sisé*...). Davant d'eixe resultat empíric, haurem de concloure que la valoració més adequada és la de Fabra i Giner.

Podríem afegir que, entre els lingüistes que han apel·lat a la hipotètica dispersió, hi ha qui ha intentat aconseguir un objectiu en la normativa ortogràfica amb un recurs molt dubtós: presentar la llengua parlada com a caòtica i, per tant, acostada a la corrupció. Ací en tenim una mostra:

2. Per a donar suport a la «dispersió», hi ha qui presenta la llengua viva com a degradada
 - a. «O, el que és pitjor encara, que [el parlant valencià] es guie per la seua pronunciació habitual. El sistema d'accentuació a la valenciana presenta *moltes contradiccions* amb la pronunciació real.» (d'un debat en Migjorn, 2003; subratllat meu)

No hi ha ningú que, sabent-ho, es tire pedres al fetge, de manera que ens haurem de demanar per quina raó algun autor ha presentat la llengua viva d'una forma que, a més de ser falsa, és negativa per a l'autoestima lingüística dels valencians.

Crec que no exagere massa si dic que una de les missions dels lingüistes de qualsevol llengua és tranquil·litzar l'opinió pública i contribuir a donar-li aquella seguretat en ella mateixa que tot poble sa necessita. En una llengua marginada socialment com és el valencià, sempre hi han més diferències de les que són desitjables entre la llengua viva i el model escrit. Damunt d'això, les persones normals i corrents tendixen, en un primer moment, a exagerar la quantitat de diferències que realment hi han. Deu ser per eixa raó que, a primeries del segle XX, hi havia qui afirmava que dos paraules com *ressò* i *cançó* haurien de poder rimar, ja que les diferències internes en la pronúncia de les *os* serien molt grans. Ara, sabem que eixes diferències (del tipus *flòr* i *flór*) no arriben a la quarantena i que, per tant, Fabra tenia raó quan afirmava que no hi havia sinó «un curt nombre de casos» (Conv. Fil. 615, de 1924 [E. B. 68]).

2.2 Classificacions heterogènies

En el paràgraf anterior, he afirmat que una de les missions dels lingüistes és tranquil·litzar l'opinió pública. Ara, podríem afegir que una manera d'asserenar és

separar i explicar les dades empíriques que la intuïció tendix a agrupar d'una manera irracional i que, com a conseqüència, el resultat ens fa por. Quan un valencià adult s'enfronta a la qüestió de les *es*, veu molts problemes. O, més que vore'n, *en sent* molts. Però, si té un bon professor al costat, li explicarà que, com a resultat de la situació sociolingüística en què vivim, hi han molts cultismes que ens han arribat a través del castellà i, una part reduïda d'eixes paraules, no les diem com convindria pronunciar-les: *època*, *dèspota*, *sèrie*, etc. També li comentarà que hi ha alguna paraula que no respon a la pronúncia viva: *què* i paraules derivades, *però*... Finalment, li explicarà que la *e* tancada de *València* respon probablement a una pronúncia antiga, que ha perdurat per dos raons: perquè els noms de lloc són resistents a les evolucions fonètiques; i perquè en una llengua sempre són possibles els arcaïsmes excepcionals, com ara pronunciar *sénia* (he tractat el topònim *València* en Saragossà 1997b).

I bé, hi han autors que actuen responent a la intuïció que té inicialment un parlant: agrupen paraules que una bona formació lingüística (i social) recomana que separem. En concret, el grup de *sorprès* (que és el problemàtic, com comprovarem quan descriurem la situació valenciana, §3) apareix al costat de grups diferents, que hem presentat en el paràgraf anterior. En primer lloc, tenim els cultismes, que convé rectificar en la llengua parlada per a pronunciar-los d'acord amb la llengua escrita (*època*). Un grup diferent està format per les excepcions (*què*). En tercer lloc, tenim pronúncies que responen a una estructura antiga però que ha arribat al present en un grup reduït de paraules (*Dénia*, *sénia*, *séquia*, *sépia*, *església*). Finalment, tenim un topònim que, encara que pertany al grup de *Dénia*, en el segle XX hem tractat d'una manera diferent (*València*):

3. Quatre grups diferents (*a-d*), més una paraula solta (*e*)
 - a. Grup de *sorprès* (que és el problemàtic, §3).
 - b. Cultismes (convé pronunciar-los d'acord amb la llengua escrita, *època*).
 - c. Excepcions (*què*...)
 - d. Estructura fonètica antiga que ha perdurat en un grup reduït de paraules (*Dénia*, *sénia*, *séquia*, *sépia*, *església*).
 - e. El topònim *València* és del grup de *Dénia*, però en el segle XX l'hem tractat d'una manera diferent (*València*).

L'equivocació d'agrupar dades lingüístiques heterogènies (3) desemboca en un altre error. Hi ha qui es fa esta pregunta: si les gramàtiques valencianes solen escriure *què*, *època* o *sèrie*, ¿per què no poden escriure *sorprès*? L'anomalia de posar en el cabàs dades diferents comporta vore de la mateixa manera casos que, en valencià i en català occidental, són molt diferents, sobretot el grup de *sorprés* (3a) i el de *època* (3b), com comprovarem quan estudiarem la situació valenciana (§3).

2.3 Argumentacions incoherents

En la defensa de la grafia de *sorprès* per al valencià, apareix una argumentació que contradiu característiques que, en primer lloc, són pròpies del model lingüístic i, sovint, també pertanyen a la llengua que usa l'autor que fa l'afirmació. N'hi han que apel·len a la lectura que molts valencians alfabetitzats fem habitualment de llibres publicats en Catalunya. Davant d'eixa opinió, hem de notar que, seguint el mateix fil argumentatiu, també hem de negar qualsevol manifestació del polimorfisme (com ara el trio *{jo pens / jo pense / jo penso}*). Ara bé, el polimorfisme és un tret de la llengua pública que apareix regularment al llarg dels segles XIX i XX. Per una altra banda, si l'autor analitzat usa la flexió verbal valenciana resultarà que estarà fent una argumentació que contradirà la seua pròpia posició polimòrfica en la normativa:

4. Actituds poc coherents
 - a. La lectura habitual de llibres catalans entre molts valencians alfabetitzats faria recomanable la grafia de *sorprès*.
 - b. L'afirmació contradiu el polimorfisme de la llengua pública (cf. *pens* / *pense* / *penso*), la qual sol practicar qui fa l'afirmació.

L'avanç pel camí descrit (4a) va a parar a resultats francament negatius, com podem comprovar en les paraules de (5a):

5. De la incoherència (4) a afirmacions poc ètiques
 - a. «Cal remarcar que la majoria de les publicacions de l'editorial [...] van destinades a tots els Països Catalans, i no exclusivament, ni de bon tros, al País Valencià.» (llibre d'estil de l'editorial Tres i Quatre, principi dels noranta)
 - b. Anàlisi
 - i. Voler que el valencià forme part de la llengua catalana excepte a l'hora de conformar el model lingüístic és una contradicció i un acostament a la immoralitat.
 - c. Les afirmacions de (4a) i (5a) van unides a ideologies centralistes.

Una manera (crec que objectiva) d'analitzar les paraules de (5a) seria la següent: si resulta que per a l'autor el valencià forma part de la llengua catalana, haurem de convindre que, en eixa concepció, els constituents lingüístics purament valencians que siguin normatius formaran part de la normativa lingüística catalana i, com a conseqüència, un valencià haurà de poder usar-los siga quin siga el lloc en què parle o escriga. En canvi, voler que el valencià forme part de la llengua catalana excepte a l'hora de la veritat (a l'hora de conformar el model lingüístic) és una contradicció des del punt de vista lògic i un acostament cap a la immoralitat des del punt de vista ètic.³

Convé notar que el camí que ara comentem equival a reproduir el domini social del castellà al si del nostre sistema lingüístic. Diguem-ho sense embuts: la folklorització o la marginació del valencià (o de qualsevol llengua, o de qualsevol parlar) és una pràctica pròpia d'ideologies centralistes (5c).

2.4 L'hipotètic benefici pedagògic

Algun autor ha recorregut al benefici pedagògic que hi hauria en la grafia de *sorprès*:

6. Hi ha qui, sense proves, apel·la a la «simplicitat» de *sorprès*, fet que tindria implicacions pedagògiques
 - a. «Fins i tot des del punt de vista de l'aprenentatge, probablement resulta més senzill assimilar un únic model, encara que estiga més distant del propi parlar, que destriar rígidament els dos sistemes d'accentuació, a fi d'evitar interferències.»

Per a deduir si el benefici pedagògic és real, començarem per presentar una paradoxa: hi ha qui té l'opinió contrària a la que expressen les paraules de 6. A més, són autors molt compromesos i amb una bona experiència. Fa unes quantes dècades, un valencià que es lliurava incondicionalment a la formació lingüística dels escriptors havia opinat al revés (7a). Per a aclarir quina opinió de les dos és l'adequada, podem tindre en compte que, en els nostres dies, un català occidental amb experiència docent, Ramon Sistac (partidari que els catalans occidentals escrigam *sorprès*), ha fet l'afirmació de (7b):

³ En 1995, Antoni López Quiles ja havia reaccionat contra l'actitud centralista descrita. Un dia, li vaig sentir estes paraules: «Si el valencià forma part de la llengua catalana, les característiques lingüístiques valencianes són catalanes.»

7. Autors compromesos i amb pràctica pedagògica asseguren que grafiar *sorprès* en valencià i en català occidental està entre «l'anarquia» i «el conflicte»
 - a. «Un intent d'adaptació de l'accentuació -è, -ès, -èn, menaria de moment a l'anarquia i desorientació i a faltes inverses. La gent acabaria per no saber quins accents usar.» (Giner 1998: 177; de 1956)
 - b. «Pel que fa a la fonètica i l'ortografia, *tan sols* hi veig *un camp conflictiu*. Estic segur que els estudiants ponentins excel·leixen sobre els altres en una cosa: fan més faltes d'ortografia, a causa de l'accentuació de les *ee*.» (Sistac 1992: 40; subratllats meus)

No crec que Sistac haja exagerat. De fet, he vist llibres de professionals de la llengua que volen practicar la grafia de *sorprès*, però que sovint accentuen d'acord amb la pronúncia de la llengua viva. Per una altra banda, quan un corrector de les Illes Balears o de Catalunya modifica l'accentuació de les *es* d'un document escrit d'acord amb la fonètica valenciana, per ací i per allà se'n deixa, de tal manera que els lectors poden pensar que es troben davant d'un autor que no domina l'accentuació de les *es*. He de dir que sé això per experiència: perquè ho han fet en treballs meus (sobretot en els noranta).

Les dades que acabe de donar obliguen a fer esta pregunta: ¿és possible que un parlant de cultura mitjana domine la grafia de *sorprès* si resulta que hi han professionals de la llengua que no la dominen? Ben mirat, convé que passem del camp social al vessant ètic: un lingüiste o un docent ¿pot demanar als altres una cosa que ell no s'haja demanat prèviament i practique regularment? ¿No és cert que una condició necessària per a demanar als altres un objectiu és haver-nos-el exigit prèviament a nosaltres i haver comprovat que és possible assolir-lo? Resumim les paraules dites:

8. A favor de Giner i de Sistac (a); implicació social (b); implicació ètica (b.i)
 - a. Professionals de la llengua que volen seguir el sistema de *sorprès*, però que per ací i per allà accentuen d'acord amb la pronúncia viva.
 - i. En l'accentuació de les *es*, els correctors catalans s'enganyen repetidament corregint escrits valencians.
 - b. Allà a on no reïxen professionals de la llengua, ¿poden reeixir parlants de cultura mitjana?
 - i. ¿Podem demanar als altres objectius que nosaltres no hem assolit?

Per si convé, afegiré una altra dada. He sentit a un filòleg valencià partidari de *sorprès* que, quan escrivia, recorria al castellà: si la paraula corresponent a la nostra conté *ie* (*ella entiende*), en el sistema de *sorprès* hi hauria *e* tancada (*ella entén*); i, si en castellà trobem una *e* (*aragonés*), caldria escriure *è* en el sistema de *sorprès* (*aragonès*). No sé si el nostre filòleg erudit s'hauria fet tres llistes: una per a les excepcions (la forma *pretén* no correspon a *pretiende*, sinó a *pretende*; o al costat de *después* hi ha *després*); una altra per a les paraules en què la síl·laba tònica és diferent (*{créixer / crecer}*, *{vèncer / vencer}*); la tercera per a les paraules en què no hi ha correspondència vocàlica (*{conèixer / conocer}*, *{fèiem / hacíamos}*, *{batérem / batimos}*). Ara bé, la qüestió més pertinent va en una altra direcció (cap a la dignitat): ¿podem defensar una norma que impulsa a professionals de la llengua a *supeditar-se al castellà*?

9. Una altra corroboració a favor de Giner i de Sistac
 - a. Informació d'un filòleg valencià partidari de *sorprès*: recorria al castellà.
 - i. Si en castellà hi ha *ie* (*ella entiende*), en el sistema de *sorprès* hi hauria *e* tancada (*ella entén*).

- ii. Si en castellà apareix una *e* (*aragonés*), caldria escriure *è* en el sistema de *sorprès* (*aragonès*).
- b. Deducció: la grafia de *sorprès* impulsa a professionals de la llengua a *supeditar-se al castellà*.
 - i. Hem tornat a l'ètica (ara, a la dignitat)

2.5 Paral·lelismes superficials en la llengua

En la defensa de la grafia de *sorprès*, hi ha qui recorre a paral·lelismes en la llengua: si tal parlar o tal altre fa rectificacions en la manera de parlar, ¿per què no pot actuar de la mateixa manera el valencià? Més avant (§4.1), comentarem que l'ideal és que la normativa tracte cada parlar segons les seues necessitats, criteri que és una concreció del principi ètic que la justícia social deu tractar cada persona (i cada comunitat) segons com siga i segons les condicions en què vixca. Ara, podem observar que els autors que parlen d'eixos hipotètics paral·lelismes comparen fenòmens lingüístics que tenen entre ells diferències qualitatives importants i, com a conseqüència, les seues paraules són poc objectives. Exemplifiquem-ho.

Quan algú argumenta que, si en Girona i l'Empordà diuen *presència* però escriuen *presència* els valencians també podríem escriure *sorprès*, hauríem de contestar-li que, en diverses comarques valencianes, també es diu *presència* (era la pronúncia general, que es manté en *València*). Això no obstant, no deu haver existit cap lingüiste valencià que haja reivindicat la grafia *presència*. Eixe detall porta a la qüestió crucial: els gramàtics valencians no es neguen a fer rectificacions; només es neguen a fer rectificacions que els valencians no podem assimilar. Quan explicarem la situació del valencià (§3), comprendrem l'afirmació que acabe d'escriure:

10. Paral·lelismes falsos

- a. Si en tal lloc o en tal altre fan rectificacions, ¿per què no en podríem fer els valencians?
 - i. Exemple: en el bisbat de Girona, diuen *presència* però escriuen *presència*.
- b. Els gramàtics valencians no es neguen a fer rectificacions; de fet, en fan (*i*). Es neguen a fer rectificacions que els parlants no poden assimilar (§3).
 - i. En diverses comarques valencianes, també es diu *presència* (és la pronúncia antiga, que es manté en *València*).

Hi ha alguna altra argumentació per a fer costat a l'afirmació que els valencians hauríem de seguir la grafia de *sorprès*, però la consistència és més baixa que en les anteriors. Davant d'això, és preferible que passem a elaborar una alternativa, que consistirà en descriure quina és la situació en què es troba el valencià. Fent eixa operació, obtindrem arguments a favor de la grafia de *sorprès* en els escrits valencians.

3 Alternativa. Característiques de la situació valenciana

3.1 Absència de privilegis

Em fa la impressió que, sobretot en Catalunya, les persones que tenen formació en la normativa lingüística tendixen a vore com a un privilegi l'actitud majoritària de les gramàtiques valencianes en el tema de l'accentuació de les *es*. Però eixa opinió no és

certa. Els lectors que tinguen en compte la informació de la segona secció (§2) ja deuen haver deduït que els valencians no hem reivindicat mai una accentuació de les *es* que responga fil per agulla al valencià popular. Per tant, la realitat no és que els valencians, insolidaris, ens neguem a fer esforços en una qüestió que, fora de Barcelona, n'ha demanat a tota la llengua. Ben diversament, els gramàtics i els lexicògrafs valencians han acceptat en tots els cultismes l'accentuació de les *es* i de les *os* que els venia de Barcelona, fins i tot allà on no és clar que beneficie el futur de la llengua, com ara en la grafia *Cèsar*.⁴ Els autors valencians també han acceptat unes quantes excepcions, siga quin siga el seu origen (sobretot *València, què i però*). A més, han recomanat la *è* oberta quan han intuït que és assimilable i practicable, com es veu en el sufix *-ència*.

Podem dir, com a conclusió, que hi han prou dades empíriques que avalen l'afirmació que els valencians, en el tema de l'accentuació de les *es*, no ens hem negat ni a unificar la llengua, ni a fer esforços per a aconseguir-ho:

1. En l'accentuació de les *es*, els valencians hem fet esforços per a unificar la llengua.
 - a. Acceptació, en general, de la grafia dels cultismes.
 - b. Presència d'excepcions (*València, què, però*).
 - c. Recomanació de *è* quan la pronúncia és assimilable i practicable (el sufix *-ència*, que en diverses comarques és *-ència*).

En realitat, és comprensible que en un cert sector social de Catalunya hi haja hagut la reacció descrita, ja que deu ser una conseqüència de factors externs i interns (sobretot interns). Les raons externes són un coneiximent molt insuficient de la realitat valenciana (que descriurem en §3.2-§3.4), deficiència que permet fer operacions com igualar el valencià i el català del bisbat de Girona. Pel que fa als factors que són purament interns de Catalunya, no els podem descriure sense tractar primer l'evolució del conjunt de la llengua. Ara, em limitaré a opinar que unes dades que vorem en acabant (§3.4) fan pensar en una projecció subjectiva sobre el valencià de la situació en què probablement es troba el català oriental (hi ha una separació escassa entre la *e* oberta que pronuncien en *cadena* i la *e* tancada de *feſta*).

3.2 Una diferència fonètica estructural entre el valencià i el català oriental

Començarem a aclarir l'objecte d'estudi parlant del grup dels cultismes i paraules que per una raó o altra són assimilables (*època, dèspota, espècie*). En eixe grup (que probablement és el més nombrós), crec no és especialment difícil modificar els hàbits articuladoris per a pronunciar d'acord amb la grafia. L'operació dita no té res de particular ni d'excepcional, ja que és un procés que els parlants formats hem de fer en les paraules de procedència directament llatina o grega. Així, les paraules *pressió* i *decisió* s'han de pronunciar d'acord amb la grafia, i no d'acord amb els hàbits articuladoris tradicionals d'una comarca concreta. Convé observar que l'esforç anterior rendix molt, ja que aconseguim dos beneficis alhora: d'una banda, fem que hi haja una correspondència entre la pronúncia i l'escriptura; de l'altra, també unifiquem la fonètica de tota la llengua parlada.

Certament, caldrà assegurar-se que no hi han adaptacions específiques que contradiquen estructures fonètiques (en el tema que estudiem i en qualsevol altra

⁴ Un estudi profund i detallat sobre l'evolució de les *es* tancades i les obertes hauria d'aclarir la qüestió de saber com caldria actuar en l'adaptació de cultismes. En concret, hauríem de saber si el potenciament *il·limitat* de les *es* obertes en els cultismes (que és l'únic criteri que he pogut deduir) perjudicarà a la llarga el sistema de set vocals tòniques.

estructura fonètica). Com ara, la paraula *Cèsar* és com *cadena* per a un balear i per a un català oriental; però, en valencià i en català occidental, no hi han paraules acabades en –*èsar*, ni en –*èsa*, ni en *èna*. En (2b.i-iv), he apuntat una possibilitat de solucionar el problema:

2. En els cultismes, convé adequar la pronúncia a l'escriptura (*a*); però l'adaptació ha de ser coherent
 - a. Tant en les consonants com en les vocals.
 - b. Pendent de fer: comprovar si hi han adaptacions que violen estructures fonètiques de la llengua.
 - i. Exemple: *Cèsar* en valencià i en català occidental.
 - ii. No hi han paraules acabades en –*ès(ar)*, ni en –*èn(a)*
 - iii. Per contra, tant en balear com en català oriental hi han paraules acabades en –*és(a)* (*accés*) i en –*ès(a)* (*cortès*), en –*én* (*encén*) i en –*èn* (*aprèn*).
 - iv. Per tant, pareix que *César* no viola l'estructura sil·làbica de cap parlar, mentres que *Cèsar* viola la del valencià i el català occidental.

El tema que ara tractarem és mirar d'entendre per quins motius *Cèsar* és estrany per a un valencià (i supose que també per a un català occidental). Per a entrar en el tema, observarem que els lingüistes valencians que s'han manifestat partidaris d'escriure *sorprés* no han demanat mai que els valencians modifiquem els hàbits articuladoris davant d'eixe grup. No he vist que els autors que actuen així expliquen quines són les raons d'una tal divergència entre l'escriptura i la pronúncia, però és fàcil deduir la causa de la dissociació: el fet que la pronúncia de *café*, *sorprés*, *ofèn*, *fèiem* o *conéixer* amb una *e* oberta és estranya a les estructures fonètiques del valencià.

A fi que els lectors balears i catalans orientals puguen comprendre el comportament dels valencians davant del grup de *sorprés*, podríem fer una comparança. La reacció valenciana és exactament la mateixa que tenim els balears, els valencians i els catalans quan sentim que un anglòfon pronuncia la paraula *new*: l'adaptem a les estructures fonètiques de la nostra llengua. En concret, percebem *níw* («consonant *n* + vocal *i* + consonant *u*»), en compte de *njú* («consonant *n* + consonant *i* + vocal *u*»). La causa de les dos reaccions és la mateixa. En el cas de la paraula anglesa, el motor és el fet que no tenim síl·labes amb l'estructura fonètica «consonant + consonant *i* + vocal *u*» i, en canvi, en tenim a grapats que responen a l'estructura «consonant + vocal *i* + consonant *u*» (*viu*, *piular*, *viuda*, *riu*, *tu dius*, *jo fiu* 'vaig fer'...). Semblantment a eixa característica, en valencià i en català occidental no hi han paraules comunes acabades en –*è*, –*ès*, –*èn*, –*èixer* o –*èiem*. En definitiva, les terminacions de *café*, *sorprés*, *ofèn*, *fèiem* o *conéixer* demanen una *e* tancada. Ressaltem-ho:

3. En valencià i català occidental, l'aparició de la *e* tancada i de la *e* oberta està molt influïda per l'entorn fonètic
 - a. Les terminacions de *café*, *sorprés*, *ofèn*, *fèiem* o *conéixer* demanen una *e* tancada.
 - i. Un valencià normal i corrent no sap com interpretar *café*, *sorprès*, *ofèn*, *fèiem* o *conèixer*.
 - ii. Quan un català oriental pronuncia *conèixer*, un valencià percep *conéixer*.
 - b. Actuació semblant en el conjunt de la llengua: la síl·laba «consonant + fonema *i* + fonema *u*» comporta «consonant + vocal *i* + consonant *u*» (*viu*, *piular*, *viuda*, *riu*, *tu dius*, *jo fiu* 'vaig fer'...)

- i. Un parlant mitjà no concep «consonant + consonant *i* + vocal *u*», síl·laba habitual en anglés (*new* [njú]).
- ii. Efecte: quan un anglòfon diu *njú*, nosaltres percebem *níw*.

La Catalunya oriental actua en l'obertura de les *es* com tota la llengua en l'obertura de les *os*: el fonema obert i el tancat poden aparéixer, en general, en qualsevol entorn fonètic (cf. el contrast de la *o* tancada i la *o* oberta en els parelles següents: {*bot* / *pot*}, {*són* / *son*}, {*terrós* / *terròs*}...). Tornant a aquells autors valencians que recomanen la grafia de *sorprès*, ara podem entendre bé per quina raó no demanen als parlants que pronuncien la vocal que correspon al signe gràfic *è*: perquè, conscientment o inconscientment, saben que els valencians seríem incapaços de fer la pronúncia que hi ha representada en la grafia *sorprès*.

3.3 Conseqüències de la diferència. Justificació de «l'anarquia»

La diferència que hi ha entre el valencià i el català oriental en el tema de les *es* permet entendre que, quan un gironí aprén la grafia *és* (del verb *ser*), hi ha un fenomen molt diferent d'aquell que es produïx quan un valencià veu la grafia *sorprès*.⁵ En efecte, un català del bisbat de Girona pot modificar la seua manera de parlar a fi d'adequar la pronúncia a l'escriptura davant de *ella és*, que és exactament la mateixa operació que convé que faça un valencià davant de la grafia *dèspota*. En canvi, un valencià que vullga seguir la grafia de *sorprès* es vorà pràcticament incapaç de modificar la seua manera de parlar i, com a conseqüència, la qüestió de l'accent serà un tema gràfic independent de la fonètica.

Eixa separació entre la pronúncia i l'escriptura és greu, ja que comporta un divorci permanent entre la llengua parlada i la llengua escrita. Des d'una visió elitista, això pot ser poc important. En canvi, el fet de no poder practicar un constituent lingüístic en la llengua oral pública és una raó de pes per a invalidar-lo per a una persona identificada amb el poble pla (actitud que sol anar unida a concepcions democràtiques):

4. Conseqüència de la relació estructural entre entorn fonètic i aparició de la *e* tancada
 - a. Per a un parlant de cultura mitjana, impossibilitat d'assimilar la grafia de *sorprès* i pronunciar-la en la llengua pública.
 - b. Separació (*permanent*) entre l'oralitat i l'escriptura.

Certament, en algun camp particular hi han factors específics. Així, hi ha separació entre la grafia de *fetge* i la manera de parlar, i la majoria dels gramàtics valencians no han qüestionat eixa grafia (que és fàcil de recordar si respectem l'ús medieval). Però el fet és que la grafia de *sorprès* va unida a més característiques negatives, com comprovarem tot seguit.

L'experiència docent tendix a mostrar que les persones podem memoritzar les lletres de què consten centenars de paraules (com ara *metge*, i no *mege*; *entendre*, i no *antendre*). Realment, és relativament fàcil recordar que la paraula *ahir* té una *h* intercalada; però és francament costós gravar-se en la memòria l'accent d'una paraula (si en porta o no; i, si en porta, si és tancat o si és obert). Per això no tenim més remei que parar-nos sovint en l'escriptura per a aplicar les regles d'accentuació i mirar si la vocal porta accent i, si en porta i és una *e* o una *o*, mirar si és una tancada o és oberta; així, hem de deduir si *examen* té accent o no en té (a més, en singular no n'hi ha i en

⁵

Les observacions d'este apartat deuen ser aplicables al tortosí i al lleidatà.

plural sí, {*examen* / *exàmens*}; igual passa en castellà, {*melón* / *melones*}); i, si en té i és una *e* o una *o*, mirar si és tancada o oberta (com ara en *fenòmens*).

A la vista d'eixos factors, és comprensible que els valencians no pugam recordar si és *congrés* o *congrès*, *ofèn* o *ofèn*, *meréixer* o *merèixer*. Si les paraules afectades foren dos, quatre o sis, potser seria possible memoritzar-les; però en són una sixantena. En eixe marc, podem comprendre els dubtes i els errors dels professionals de la llengua (§2.4, 8-9). El desenllaç de tot eixe panorama el va descriure Giner (§2.4, 6a), l'ha confirmat Sistac per a Lleida (§2.4, 6b) i una investigació de les aules valencianes el corroboraria (5c.i):

5. Contrast entre la memorització de lletres i de l'accent
 - a. Facilitat relativa per a memoritzar les lletres d'una paraula.
 - i. *metge* (i no *mege*); *entendre* (i no *antendre*), *ahir* (i no *air*, o *aïr*)
 - b. Però dificultat forta per a gravar-se en la memòria l'accent d'una paraula (si en porta o no; i, si en porta, si és tancat o si és obert).
 - i. Efecte: els valencians no recordem si és *congrés* o *congrès*, *ofèn* o *ofèn*, *meréixer* o *merèixer*.
 - ii. La dualitat {*sorprés* / *sorprès*} no afecta unes poques paraules (dos, quatre, sis...), sinó una sixantena.
 - c. Efecte de tot plegat (4 + 5b): justificar les conviccions de Giner i de Sistac (§2.4, 6):
 - i. «l'anarquia i desorientació», amb «faltes inverses».

Ben mirat, el fet d'escriure l'accentuació de les *es* seguint la fonètica del català oriental deu dificultar que els valencians que han tingut el castellà com a llengua materna aprenguen la pronúncia de la *e* oberta, com ha observat Josep Saborit en Rosalbacavà (un fòrum filològic d'internet precedent de l'actual Migjorn):

6. La grafia de *sorprès* dificulta que els valencians castellanoparlants aprenguen el fonema *è*
 - a. «Si volem escriure amb *è* allò que la gent diu amb *é*, el procés de tancament de *è* serà irremediable, puix que l'ortografia no ajudarà gens, sinó tot al contrari: ajudarà a la pèrdua de la funcionalitat ortogràfica de l'oposició /è / é/.» (Josep Saborit, 2002)

Per una altra banda, el fet d'escriure *sorprès* i haver de pronunciar necessàriament [sorprés] no és només negatiu en ell mateix, sinó també externament, ja que fa anul·lar els efectes positius d'una evolució que es va produir fa cinc-cents anys en una bona part de la llengua. Eixe serà l'objecte d'estudi del pròxim apartat.

3.4 L'obertura de les *es* i de les *os* en balear, en valencià i en tortosí

El tema de l'evolució de les *es* tancades i les obertes a l'Edat Mitjana és un tema fascinant, que ha aclarit un lingüista canadenc molt vinculat amb la ciutat de València i amb Enguera (on l'han declarat fill predilecte). Parle de Joseph Gulsoy (1981). Al principi del treball, ha eixit u dels factors que va desencadenar l'evolució: l'escassa diferència que hi hauria entre la *e* tancada i l'oberta. De fet, en l'italià dels nostres dies pareix que està produint-se una evolució que recorda la nostra variació medieval. Però, al final de l'Edat Mitjana, el balear, el valencià i el tortosí augmentaren la diferència articulatòria entre les *es* i les *os* tancades i les obertes. Eixa evolució solucionava el problema de partida, de manera que incrementava l'estabilitat del sistema de set vocals tòniques.

Realment, les vocals de *fèrtil* o de *Tinc por* no són «doblement obertes», com diuen molts autors (Palmada 1994: 63 nota; Gulsoy 2001: 132; etc.); ni són tampoc

«ultraobertes», com diu esporàdicament algun autor (BDLC XVII - Institut d'Estudis Catalans). Si les *es* i les *os* obertes del balear, del valencià i del tortosí es mereixen alguna qualificació, és *satisfactòriament i establiment obertes*. Tot seguit, ho comprovarem.

En els parlars catalans (excepte el tortosí), l'escassa diferència articulatòria entre les *es* obertes i les tancades i les *os* obertes i les tancades genera vacil·lacions a l'hora de saber si una paraula té la vocal oberta o la tancada. O, si més no, així opinava Fabra (7a):

7. Segons Fabra, en Catalunya hi hauria proximitat entre *é* i *è*, entre *ó* i *ò* (a); un efecte gramatical (b). Actuació adequada de Moll i de Sanchis (c)
 - a. «Si ens donen una regla que digui que s'usa l'accent agut sobre la *e* i la *o* obertes, pocs seran els que no es trobin amb grans dificultats en aplicar aquesta regla, puix que àdhuc els que pronuncien les *ee* i les *oo* d'acord amb el sistema d'accentuació establert, dubtaran en molts casos, en el moment d'escriure un mot, sobre la pronunciació de la seva vocal forta, i no sabran per tant quin accent posar.» (Fabra, Conv. Filol. 690, de 1925 [E. B. 35]).
 - b. Efecte gramatical: regles per a ajudar als catalans a saber si una paraula té la vocal oberta o la tancada (Fabra 1918, 1927, Conv. Filol. 690, de 1925 [E. B. 35]).
 - c. Ni Moll (1937, 1968) ni Sanchis Guarner (1950) han reproduït eixes regles, ja que un valencià o un balear que conega la seua llengua no necessita regles: només necessita mirar com pronuncia (§1.1, 1)

La diferència escassa entre les *es* i les *os* obertes i les tancades justifica que una part de les gramàtiques catalanes donen regles que ajuden a saber si una paraula té la vocal oberta o la tancada. Fabra va actuar així en les tres obres citades en (7b). Moll i Sanchis Guarner tingueren una reacció adequada davant d'eixes regles. Com he comentat al principi (§1.1, 1), els balears, els valencians i els tortosins dubtem ben poc a l'hora de saber si la vocal tònica de les paraules *fangos* o *capgròs*, *fertil* o *sorpres* és tancada o és oberta i, com a conseqüència, no necessitem les regles que va elaborar Fabra: mirem com pronunciem i, tot seguit, escrivim (en el cas dels valencians, *fangós* i *capgròs*, *fèrtil* i *sorprés*; en el paràgraf següent, comentarem el cas dels qui estan aprenent el valencià).⁶ I bé, si les regles de Fabra (7b) no són necessàries per als balears ni per als valencians és comprensible que ni Moll (1937, 1968) ni Sanchis Guarner (1950) les reproduïren. Hi ha, en eixa actuació, una manifestació de comportar-se d'una manera sana, sense provincianisme. Convé afegir que les normes de Fabra no són gens fàcils d'aplicar. De fet, no deu ser improbable que cap corrector català les haja apreses. A fi que els lectors puguen decidir-ho per ells mateixos, les he reproduïdes:

8. Regles de Fabra (1918: *Introducció*) per a saber si la vocal *e* o la vocal *o* d'una paraula és oberta o és tancada
 - a. «En les terminacions verbals, la *e* porta sempre l'accent agut: *cantaré*, *rebé*, *cantés* [més de 50 exemples, del futur, del pretèrit perfet i del pretèrit imperfecte de subjuntiu].
 - b. »Fent abstracció de les terminacions verbals a què es refereix la regla (a): en els mots aguts, hom empra generalment l'accent greu sobre la *e* i l'accent agut sobre la *o*: *alè*, *sabó* [més de 50 exemples].

⁶ En un estudi més profund, caldria analitzar, en primer lloc, les dades que donen Badia (1963-1968), Recasens (1991: 85-88), Saragossà (1997: 258-261 i n. 6), Pi-Mallarach (1997: 9-10) i la bibliografia que cita el darrer autor; en segon lloc, convindria esbrinar de quina manera l'anàlisi anterior torna transparents els escrits divulgatius (com ara Jané 1977-1980: §31).

- c. »Fent abstracció de les terminacions verbals a què es refereix la regla (a): en els mots plans i en els esdrúixols, hom empra generalment l'accent greu, així [= tant] sobre la *e* com sobre la *o*: *arsènic*, *còmic* [cap a 50 exemples].
- d. »Excepcions a la regla (b):
- i. »Terminen en *é*: *abecé* [onze paraules, llista no exhaustiva]
 - ii. »Els composts de *té* i *ve*: *conté*, *convé* [sis exemples]
 - iii. »Els composts de *bé*: *també*, *gairebé*, *fer malbé*
 - iv. »Terminen en *én*: *amén*, les formes verbals *atén*, *entén*, *estén*, *pretén*, *encén*, i els imperatius dels composts de *tenir*: *sostén*, *abstén-te*.
 - v. »Terminen en *-és*: *accés* [setze paraules]
 - vi. »Terminen en *ò*: els composts de mots monosíl·labs com *bo*, *tro*, etc. / *això*, *allò*, *açò*, *però*.
 - vii. »Terminen en *òs*: *espòs*, *repòs*, *Ambròs*, *arròs*, *talòs*, *terròs*; i els composts de *clos*, *gros*, *cos*, *os*
- e. »Excepcions a la regla (c): són en nombre molt curt:
- i. »Els infinitius *créixer*, *néixer*, *péixer*, *témer*, *prémer*, *esprémer*;
 - ii. »*préste*, *feréste*, *feréstega*, *préssec*, *créixens*, *llémena*, *cérvol*, *cérvola*, *llépol*, *llépola*, *déntol*, *crémor*, *témpores*, *església*
 - iii. »*córrer*, *furóncol*, *tómbola*, *fórmula*, *pólvora*, *tórtora*, *fórem*, *fóreu*, *fóssim*, *fóssiu*.»

Seguim avant en la descripció del valencià. Sabem que la diferència clara entre *En tinc set, de pantalons* i *Tinc set*, entre *Tinc tos* i *Caure de tò*s fa que un valencià no necessite les regles de Fabra (8) per a saber si la vocal que pronuncia és oberta o és tancada. Qui sí que necessita regles és qui està aprenent el valencià; però les que li són útils són les que desplega Sanchis Guarner (1950: §45-§47: *e* tancada i *e* oberta, i §50: *o* oberta): l'aparició d'una vocal o d'una altra segons l'entorn en què troba. Però, contra el panorama positiu que hem descrit, entre una part dels alumnes valencians està produint-se un procés negatiu, probablement relacionat amb l'ús de la grafia de *sorprès*.

Cap a l'any 2002, vaig detectar que una part dels meus alumnes (un 10%) no tenien en compte la seua manera de pronunciar per a decidir quin accent havien d'usar (el tancat o l'obert); i, del percentatge dit, una bona part escrivia *sorprès*. Davant d'eixa actitud, convindria fer la investigació següent: mirar si el fet que una part dels docents valencians induïx els alumnes a escriure la grafia de *sorprès* està introduint modificacions indesitjables en una part dels jòvens valencians. El primer efecte és no tindre en compte la llengua parlada, procés que separa la manera de parlar i la manera d'escriure. En lleidatà, el procés és més greu: Sistac afirma que «ningú no es planteja si pronuncia *anglés* o *anglès* a l'hora de posar-hi l'accent» (1992: 40). Una de les diferències és que, en la Catalunya occidental, tots els docents ensenyaran la grafia de *sorprès*, contràriament a molts docents valencians.⁷

L'efecte descrit en genera més. Si un parlant no considera quines vocals pronuncia, pareix obvi que s'incrementaran molt els errors en l'ús dels accents. Per una altra banda, el fet de no unir la llengua parlada i l'escripta facilitarà que es debiliti (o que desaparega) l'impuls a pronunciar els cultismes d'acord amb la grafia (*època*, *dèspota*). El quart efecte (que és afectiu) és el més negatiu. El fet de no considerar la llengua

⁷ En el lleidatà, també hi ha el factor de la proximitat entre les *es* i les *os* obertes i les tancades, més gran encara que en el català oriental segons Antoni M. Alcover i Gili Gaya (Gulsoy 1981: 90; Recasens 1991: 81).

parlada impulsarà els alumnes a no confiar en el valencià viu, de la mateixa manera que el fet de tindre en compte quina vocal pronunciem espenta cap a la confiança:

9. Hi han docents valencians que induïxen a escriure la grafia de *sorprès* (a); efectes (b)
 - a. Una part dels alumnes valencians (probablement minoritària) no tenen en compte la seua manera de pronunciar per a triar l'accent.
 - i. Dels qui actuen així, pareix que una bona part escriu *sorprès*.
 - b. A estudiar: mirar si l'ús de la grafia de *sorprès* entre els valencians té els efectes següents (vinculats entre ells):
 - i. No considerar la llengua parlada i, per tant, separar la manera de parlar i la manera d'escriure.
 - ii. Com a conseqüència de no considerar com parlem, augmenten els errors en l'ús dels accents.
 - iii. La separació entre la llengua parlada i l'escripta afluïxa la pressió a favor de pronunciar els cultismes d'acord amb la grafia (*època*, *dèspota*).
 - iv. La no consideració de la llengua parlada afavorix que els alumnes no confien en el valencià viu.

3.5 Conclusions sobre el valencià

Podríem resumir esta secció de la manera següent: l'ús en valencià de la grafia de *sorprès* implica, inevitablement, una separació entre l'oralitat i l'escriptura, i és difícilment assimilable a causa de la dificultat de recordar els accents (si una paraula en porta o no; i, si en porta, si és tancat o si és obert). Amb eixes conseqüències, ja n'hi hauria prou per a desaconsellar la grafia de *sorprès* en els escrits valencians. O, més exactament: ja n'hi hauria prou per a una persona que procure esquivar l'elitisme i adopte el principi de la normativa que practicaven Fabra i Canibell al final del segle XIX. En un altre lloc, he reproduït i comentat diverses citacions en què es veu que eixos autors defensaven el criteri indicat en (10a):

10. Necessitat d'evitar l'elitisme i, correlativament, assimilar i practicar el model lingüístic
 - a. Cal «sospesar bé» la «viabilitat de cada innovació i espaiar àdhuc, oportunament, la introducció de les innovacions viables» a fi de «posar lo renaixement literari en condicions de popularisarse». (Fabra i Canibell; final del segle XIX; Saragossà 1997: 38-42)

Per una altra banda, hem vist que la grafia de *sorprès* comporta més efectes negatius. El divorci entre la pronúncia ([sorprés]) i la grafia de *sorprès* genera fets poc desitjables (augmenta els errors en l'ús de l'accent, dificulta l'assimilació de cultismes, 9b) i, sobretot, impulsa en la direcció contrària a la que ens convé: augmenta la desconfiança en la pròpia llengua (o com a mínim fa que es mantinga l'absència de confiança), evolució negativa que pot decantar cap a la desllealtat lingüística. Un objectiu bàsic dels docents valencians hauria de ser augmentar l'autoestima i la confiança en la manera que els valencians tenim de parlar, procés que afavorix la llealtat lingüística. Destaquem-ho:

11. Efecte sociolingüístic més negatiu (9b.iv); objectiu que haurien de buscar els docents valencians (b)
 - a. Incrementar la desconfiança en la pròpia llengua (o mantindre la desconfiança que els alumnes ja senten).
 - i. Pot decantar cap a la desllealtat lingüística.

- b. Cal augmentar l'autoestima i la confiança en la manera que els valencians tenim de parlar.
 - i. Eixe procés afavorix la llealtat lingüística.

4 Més reflexions per al debat

4.1 ¿Malestar per a tots o justícia social?

Em pareix que el camí que hem recorregut és prou clar sobre les dificultats i les derivacions negatives que la grafia de *sorprès* comporta en valencià. A fi d'introduir un criteri d'una bona normativa lingüística, comentarem un altre argument que s'ha usat per a afavorir la grafia de *sorprès* entre els valencians: si els catalans (com a mínim els orientals) necessiten un cert suport en regles, ¿per quina raó els valencians no poden actuar igual? L'objecció anterior és reduïble, en el fons, a la formulació següent: si en el parlar X no estan bé, ¿per què han d'estar bé els de Y?

Jo seria contundent sobre eixa manera de pensar: una normativa amb cara i ulls humans s'ha de guiar pel principi ètic que ha d'intentar tractar cada parlar segons la seua realitat objectiva. Si en una qüestió concreta hi han factors positius en un parlar determinat, cal, en primer lloc, no amagar-ho (actitud negativa que a voltes es produïx davant del valencià); en segon lloc, hem de desitjar que els parlants estiguen ben pagats; i, en tercer lloc, convé mirar si eixos avantatges serien assimilables per la resta de la llengua, procés que generalitzaria un bé comú. Mirant-ho bé, potser és eixa una de les maneres més adequades de fer que una llengua culta esdevinga cada dia més coherent i més rica.

Si ara focalitzem el cas contrari (què passa quan hi han inconvenients en una llengua o un parlar pel que fa a una qüestió específica), els parlants han de superar les dificultats que genera la seua manera d'expressar-se. Com ara, els valencians d'una comarca que no pronuncie la *es* sonora han de saber (com a mínim els que tinguen formació en la normativa) que és inevitable que es graven en la memòria la grafia corresponent a cada paraula: *passar* i *posar*, *pansa* i *colze*:

1. Actitud a evitar (*a*) i principi a seguir (*b-d*)
 - a. Si en el parlar X no estan bé, ¿per què han d'estar bé els de Y?
 - b. Cal tractar cada parlar segons la seua realitat objectiva.
 - c. Primera possibilitat:
 - i. Quan hi han factors positius, els parlants ho han de saber per a estar orgullosos de la seua forma de parlar.
 - ii. Convé mirar si la resta de la llengua podria assimilar i practicar eixa manera de parlar.
 - d. Segona possibilitat:
 - i. Si hi han inconvenients en una qüestió específica, els parlants han de superar les dificultats que comporta la seua manera d'expressar-se.
 - ii. Exemple: qui no pronuncie la *es* sonora s'ha de gravar en la memòria la grafia de cada paraula (*passar* i *posar*, *pansa* i *colze*).

En contrast amb el comportament desitjable (1b-d), és una llàstima que actuem d'una manera tal, que anem a parar a tres conseqüències negatives:

2. Conseqüències de no aplicar el principi de (1b-c) a l'accentuació de les *es*

- a. En primer lloc, anul·lem les derivacions positives de la propietat (la facilitat amb què un balear, un valencià o un tortosí pot reconèixer l'obertura de les vocals que pronuncia).
- b. En segon lloc, obstaculitzem el perfeccionament de la llengua parlada que deriva d'observar la grafia (ara, pronunciar les *es* i les *os* dels cultismes d'acord amb la grafia).
- c. En tercer lloc, substituïm una actuació que és molt simple i molt clara (*fangós* i *capgròs*, *fètil* i *sorprés*) per una en què abunden les vacil·lacions i els errors ortogràfics i, com a conseqüència, promou entre els parlants la inseguretat en la seua llengua.

4.2 Els símbols són per a beneficiar-nos, no per a perjudicar-nos

A partir de la bibliografia que he llegit o d'escrits en debats, hi han dos aspectes més que convé comentar. A voltes, hi ha algú que lleva importància a la qüestió de l'accentuació de les *es*: total, amb una miqueta d'esforç es pot dominar la grafia de *sorprés*. Més amunt (§2.4, 6-9), m'he referit a professionals de la llengua i a filòlegs i, ara, podríem afegir que actualment ja disposem d'institucions que poden investigar què passa en la realitat (com ara saber com escriuen els adolescents que han anat a línia en valencià; o com redacten els periodistes –que són ja professionals de la llengua–). Fabra tenia molt d'interés per l'assimilació social de les normes (§3.5, 10) i, a hores d'ara, el treball que han fet Joan Ponsoda i Carles Segura (1997), Josep Maria Baldaquí (2002) i especialment Josep Àngel Mas (2008: 132-133, 168) sobre l'assimilació de la normativa no hauria de ser una activitat excepcional, sinó ben freqüent. ¿Quina és la situació social valenciana (i també la del català occidental) en l'accentuació de les *es*, i de quina manera hem d'actuar davant dels resultats dels estudis?:

3. Estudis sobre l'assimilació de normes: haurien de ser habituals, però són excepcionals
 - a. Cal fer molts treballs com el de Mas (2008: 132-133, 168).
 - b. En el cas de l'accentuació de les *es*, ¿quina és la realitat social?

El segon aspecte que comentaré s'acosta a la mistificació. En la fonètica, sempre hi han variacions en les llengües, ja que moltes no interferixen en la comunicació. També n'hi han en el lèxic (com ara *dur* i *portar*) i, segons la llengua, en poden haver en la flexió i en la sintaxi. En canvi, l'ortografia és un camp en què les normatives intenten esquivar les dualitats (encara que entre l'anglès d'Anglaterra i el d'Estats Units n'hi han centenars i centenars, de dualitats). Així, si preferim la grafia *sancer* convé excloure *sancer* (o al revés: si triem *sancer* –clàssica i única forma viva, tant en valencià com en català occidental–), convé apartar *sencer*. Si a eixe fet sumem la no consideració dels aspectes estructurals de la grafia de *sorprés* (§3.2-§3.4) i les afirmacions superficials i errònies que circulen (§2, §3.1, §4.1), trobarem comprensible que haja aparegut esta proposta: com que tenim una ortografia unitària excepte en la dualitat *sorprés* i *sorprés*, ¿no val la pena fer un esforç i tindre una ortografia unificada al cent per cent (a favor de *sorprés*)? A primera vista, pareix una argumentació clara, redona. En canvi, els lectors d'este treball saben que no ho és, ja que està feta sense tindre en compte la llengua: prescindint de les seues estructures i de les seues propietats. També està feta sense considerar els parlants: quines incidències tenen les propietats de la llengua en l'aprenentatge i l'assimilació de la grafia de *sorprés*. Resumim-ho:

4. Formació d'un mite (*a*); fonament (*b*)
 - a. Ortografia: tendència a evitar les dualitats.

- i. Com que tenim una ortografia unitària excepte en *sorprès* i *sorprés*, convé acabar la unificació (a favor de *sorprès*).
- b. Què falla en (a.i):
 - i. No consideració dels aspectes estructurals de la grafia de *sorprés* (§3.2-§3.4) i les afirmacions superficials i errònies que circulen (§2, §3.1, §4.1).
 - ii. Prescindix dels parlants (les incidències de les propietats lingüístiques en l'aprenentatge i l'assimilació de la grafia de *sorprès*).

La segona característica descrita (no considerar els parlants, 4b.ii) és una propietat inherent dels comportaments fonamentalistes, que tendixen a crear símbols i mites. Certament, pareix que les persones i els pobles no podem viure sense símbols ni mites, de manera que és comprensible que el valencianisme intente crear-ne. Ara: hauria de ser des de la prudència, des de la moderació i des de la racionalitat, intentant sempre que el mite tinga una certa base objectiva i, sobretot, procurant que apunte a objectius humanistes (i, per tant, ètics).

Per a valorar el mite de la unificació ortogràfica a favor de la grafia de *sorprès*, hem de tindre en compte una característica que és òbvia, de manera que no l'havia dita: els mites i símbols que creem ens haurien de beneficiar. És molt poc intel·ligent crear mites per a perjudicar-nos. Eixe procés només és comprensible si naix dins de l'elitisme (per a afavorir el domini d'una minoria «selecta» sobre la «massa» de la població). A la vista de la finalitat dels mites, podem fer una deducció molt simple. En el cas que creem algun mite ortogràfic, no ha de ser que tenim una ortografia defectuosa perquè no ha assolit la unificació fins al darrer detall (*sorprès*, i exclusió de *sorprés*). Si volem crear un mite ortogràfic, podem dir que tenim una normativa ortogràfica que no només considera el conjunt de la llengua en l'espai i en el temps, sinó que (excepte en errors de poc d'abast) també té en compte cada una de les seues parts, que és l'únic mitjà que permet arribar a la totalitat d'una manera justa. A més, d'eixa manera crearíem un mite que, damunt, coincidiria amb la realitat i que, per tant, no seria un mite, sinó això: la realitat:

5. Un «mite» fonamentat en la racionalitat, en l'humanisme i en la realitat
 - a. Tenim una normativa ortogràfica que (excepte en errors de poc d'abast) considera el conjunt de la llengua en l'espai i en el temps.
 - i. I també té en compte cada una de les seues parts

4.3 Dels mites a l'actuació dels diccionaris

La mitificació de la grafia de *sorprès* ajuda a entendre una actuació dels diccionaris. Per a mostrar el camí desitjable, contaré la meua experiència personal. Lligc escrits amb *sorprès* des de fa dos dotzenes d'anys, i no recorde que això m'haja creat mai maldecaps ni sensacions negatives. He d'afegir dos fets: em vaig alfabetitzar als díhuit anys amb la gramàtica de Carles Salvador i em pense que no he usat mai la grafia de *sorprès*. Jo sempre he trobat molt simple i assimilable l'altra grafia, la de *sorprés* i, com que sabia que una altra part de la meua llengua pronunciava diferentment unes quantes paraules, trobava comprensible que els parlants afectats les accentuaren d'una manera diferent.

Partint de la naturalitat amb què he vixcut la dualitat *sorprés* i *sorprès*, proposaria esta actitud: explicar que hi han raons fonètiques estructurals i mecanismes gràfics que aconsellen que una quantitat reduïda de paraules tinga l'accent tancat o l'obert segons que l'escriptor siga valencià (o català occidental) o siga balear o català (o

català oriental). Seguint el *Diccionari Gregal* de Vicent Pascual (1987, posteriorment *Diccionari Tabarca*), els diccionaris podrien posar primer la forma que consideren bàsica (*sorprés* els valencians i *sorprès* els balears i els catalans) i, entre parèntesis, hi hauria la forma secundària. Per tant, les dos grafies apareixerien en qualsevol diccionari nostre, independentment del lloc on s'haja publicat.

Cal dir que el diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (DA) actua d'eixa manera. En canvi, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC) només conté la grafia de *sorprès*. Davant d'eixa divergència, convé recordar que, en les relacions entre les persones i entre els pobles, les actituds han de ser recíproques. Quan no hi ha reciprocitat, és aconsellable mirar si, en compte de coordinació, hi ha voluntat de dominació.

4.4 Posició de Fabra en l'accentuació de les es

En el tema que estudiem, convé exposar l'opinió de Fabra. Encara que hem escampat una espècie de veneració per eixe autor, no he vist que ningú tinga en compte què deia sobre l'accentuació de les *es*, a pesar que ho vaig tractar en el primer treball sobre les *es* (Saragossà 1997: §6.6). En un article sobre l'ortografia de 1906, Fabra considerarà una opció per a *tota la llengua* que es basava *exclusivament* en el balear. Però, si no ens decantàvem per eixe camí, observà que les divergències en l'accent afectarien «un nombre relativament petit de paraules» i que es tractaria «d'una diferència gràfica insignificant» (6a). A més, el gramàtic de Barcelona argumenta la seua valoració (6b):

6. Argumentació que Fabra feia davant de les diferències en l'accentuació
 - a. «En primer lloc, se tracta d'un nombre relativament petit de paraules; i, després, d'una diferència gràfica insignificant.» (Fabra 1906: 211)
 - b. «De la mateixa manera que un barceloní entén a un gironí quan li *sent* a dir *béstia* en compte de *bèstia*, l'entendrà quan li *vegi* escriure *béstia*, en compte de *bèstia*.» (Fabra 1906: 211)

Davant de les paraules transcrits, convindrem que Fabra no es fonamenta en els símbols, sinó en la *comunicació* lingüística: com que *bèstia* i *béstia* no dificulten la comunicació perquè hi ha una diferència «insignificant», tindrem entre mans una qüestió secundària en el cas que acceptem eixa dualitat gràfica.

Si explicitem una miqueta més el raonament anterior, el podríem formular així: la imatge gràfica d'una paraula depén bàsicament de les lletres que hi hagen, i no d'un signe gràfic tan «insignificant» com és l'accent. Eixa distinció deu estar en relació amb un fet que ja hem descrit: les persones ens gravem més fàcilment la imatge de les lletres d'una paraula, que no el fet minúscul de portar accent o no portar-ne (i, en el cas que en porte, si l'accent és agut o és greu). Tenint en compte l'argumentació de Fabra davant de les variacions de l'accent (6), no ens pot estranyar que, tres paràgrafs més avall, el nostre autor faça l'afirmació següent:

7. Fabra preferia un sistema rigorós (amb alguna divergència gràfica) a un sistema poc rigorós (sense cap divergència gràfica)
 - a. «[Si el sistema basat en el balear no fóra possible per a tota la llengua,] tornariem al sistema dels *dos* accents o diacritics, recordant sempre a proposit de l'existència de paraules diferentment accentuades, lo que hem dit respecte *bèstia* i *béstia*, *bò* i *bó*. Creiem preferible que apareguin en la llengua divergències gràfiques (insignificants, puix son d'accent), que renunciar als aventatges d'un sistema rigorós d'accentuació.» (Fabra 1906: 211)

No tinc constatacions que, després de 1997, ningú haja reproduït ni considerat les paraules transcrites de Fabra (tant les de 6 com les de 7).

4.5 IIFV (2002): ¿font dels docents que usen sorprès?

Hem comentat que una part dels docents valencians (probablement minoritària) impulsa els alumnes a usar la grafia de *sorprès* (§3.4, 9). Eixa actitud no sorprén, ja que apareix en una publicació de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), del 2002. Tenint en compte això, crec que convé estudiar les seues paraules.

En el meu escrit de 1997, analitzava dos treballs previs que havien argumentat a favor de la grafia de *sorprès*. És l'actuació que deu seguir un document científic a fi de dialogar amb els autors precedents. En l'article del 2004, demanava eixa actitud (8b):

8. Anàlisi dels precedents a fi de dialogar sobre les divergències en temes de la normativa
 - a. Anàlisi de dos treballs previs en Saragossà (1997: §6.3-§6.5)
 - b. Cal buscar «el desplegament d'un diàleg que ens porte a posicions no només coordinades, sinó també fonamentades en raons lingüístiques explícites, més que més si tenim en compte que l'actuació de valorar sense argumentar, a més de ser negativa perquè comporta divergències sense diàleg, també pot generar friccions desagradables en les relacions lingüístiques entre valencians i editorials de les Illes Balears o de Catalunya.» (Saragossà 2004: §0.1)

En el 2002, l'IIFV va publicar un llibre que parla a favor de *sorprès*. Però no analitza cap de les raons que havia exposat cinc anys abans (Saragossà 1997: §6), ni hi ha cap remissió, ni cap constatació d'autors que han argumentat a favor de la grafia de *sorprès*, ni cap observació sobre l'opinió de Fabra (§4.4, 6-7). En realitat, pareix que l'IIFV parla com si el meu treball de 1997 no existira. Mirem les seues paraules:

9. L'IIFV (2002: §2.1.2) davant de la dualitat *sorprés* i *sorprès*
 - a. «La *e* tancada del llatí vulgar ha tingut evolucions diferents en els dos grans blocs dialectals del català: en els parlars occidentals, la vocal s'ha mantingut sense alterar el timbre; en els parlars orientals, en canvi, aquesta vocal ha modificat el timbre i s'ha convertit en la vocal oberta, a excepció de la major part del balearic, que l'articula com a neutra. A causa d'aquesta evolució, la *e* tònica presenta diferències territorials en mots com ara *cadena*, *cera*, *francés* (o *francès*) i *meréixer* (o *merèixer*). Notem, a més, que aquestes diferències de pronunciació poden quedar reflectives gràficament, com mostren els dos darrers exemples apuntats.
 - b. »Els casos més generals en què les diferències de pronunciació de la *e* poden tenir repercussions gràfiques són els següents:
 - i. Els mots amb la terminació *-es* dels gentilicis (com *anglès* / *anglès*, *francés* / *francès*), participis (com *admés* / *admès*, *compromés* / *compromès*) i adjectius (com *cortés* / *cortès*).
 - ii. El numerals ordinals acabats en *e* tònica (*cinqué* / *cinquè*, *sisé* / *sisè*).
 - iii. La terminació *-en* de la tercera persona del plural del present d'indicatiu d'alguns verbs de la II conjugació (*aprén* / *apren*, *comprén* / *comprèn*, *depén* / *depèn*), excepte en els casos en què aquesta terminació està precedida de la consonant *t* i *c*, en què es pronuncia amb *e* tancada en tots els parlars (*atén*, *entén*, *pretén*, *encén*).

- iv. Els infinitius acabats en *-eixer* (*conèixer / conèixer, merèixer / merèixer, parèixer / parèixer...*, però únicament *créixer*) i *-encer* (*vèncer / vèncer, convèncer / convèncer*).
- v. La segona i la tercera persona del plural dels imperfets d'indicatiu amb accent en el radical: *fèiem / fèiem, fèieu / fèieu*.
- c. »Tenint en compte la utilitat d'usar una ortografia única per a tot el domini lingüístic, i el fet que les diferències són puntuals i fàcilment sistematitzables, molts escriptors valencians adopten el sistema d'accentuació gràfica de la llengua literària de les Illes Balears i Catalunya en aquells casos en què hi ha diferències territorials. Aquest sistema, de fet, és el més recomanable en textos que s'adrecen al conjunt del domini lingüístic.
- d. »En l'àmbit escolar valencià, amb tot, és preferible adoptar el sistema gràfic d'accentuació que respon a la pronúncia dels parlars occidentals: aquest sistema respon a la parla real i es pot assolir d'una manera fàcil i natural. Excepcionalment, s'usa l'accentuació més generalitzada en dos casos ben delimitats i d'ús freqüent:
 - i. »en l'interrogatiu i el relatiu tònic *què* (*Què t'ha dit?, Per què has vingut?, Deixa'm el llibre de què m'has parlat*) i la conjunció *perquè* (*He vingut perquè volia parlar amb tu*).
 - ii. »En el topònim *València* (per analogia amb *presència, paciència, etc.*).»

En el primer fragment (9a), l'IIFV informa com ha evolucionat «la *e* tancada del llatí vulgar» sense tractar una qüestió bàsica: la relació entre l'aparició de les vocals *e* tancada i *e* oberta i les estructures sil·làbiques. Recordem que això explica una característica important: per què un valencià pot escriure *cafè, sorprès, entèn, conèixer, fèiem*, però no pot pronunciar eixes grafies. No apareix tampoc ni la causa de l'evolució (la proximitat entre la *e* oberta i la *e* tancada) ni la resposta final del balear, el valencià i el tortosí a eixe problema (augmentar la separació entre la *e* i la *o* tancades i obertes a fi que la distinció siga nítida, *fangós* i *capgròs, fèrtil* i *accés*).

Després de descriure «els casos més generals» en què hi han diferències (9b), les primeres paraules que troben els lectors deriven de la mitificació de *sorprès* (§4.2): l'IIFV presenta la grafia de *sorprès* com a una transgressió d'una «ortografia única per a tot el domini lingüístic» (9c). En conseqüència, tot lector que sàpia que la coordinació ortogràfica és un objectiu important en la recuperació d'una llengua marginada procurarà escriure *sorprès*. Comencem a passar, des de la informació, l'argumentació i la deducció, cap a la mitificació.

En la mateixa oració subordinada encapçalada per *tenint en compte que*, l'IIFV afirma que la grafia de *sorprès* seria «puntual i fàcilment sistematitzable» (9c). Això no obstant, les regles en són sis (9b) i no tenen relació entre elles, absència que qüestiona la «sistematització». A més, hi han regles que difícilment aplicarà cap parlant, com la «dels imperfets d'indicatiu amb accent en el radical» (9b.v): els membres de l'IIFV ¿han intentat aplicar eixa regla quan escriuen abans de demanar-la als valencians? La mateixa pregunta podríem formular sobre la regla de (9b.iii), que fa tindre en compte si la tercera persona del singular («del plural» en el llibre) s'acaba en *-en* i si eixa terminació va precedida per la consonant *t* o per la consonant *c* (en el llibre, «està precedida de la consonant *t* i *c*»). ¿Quants membres de l'IIFV apliquen eixa regla quan escriuen?

La finalitat d'afirmar que la grafia de *sorprès* seria «puntual i fàcilment sistematitzable» no deu ser informar sobre propietats objectives d'eixa grafia, ja que

fallen les dos. Ben entés: fallen les dos si la finalitat és fer normes per a la població general (inclosa una gran part dels membres de l'IIFV). L'objectiu de la qualificació deu ser que els lectors creguen que aplicar la grafia de *sorprès* seria fàcil, simple, que és la insinuació que hem trobat quan algú afirma que la grafia de *sorprès* facilitaria la pedagogia (§2.4).

El grau de facilitat i de dificultat d'un tema és sempre una cosa relativa: quan u ha comprés un tema, el troba fàcil. Ara: en el cas que considerem, hi han manifestacions del grau elevat de dificultat. Ramon Sistac (que és membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) diu unes paraules prou clares sobre el grau de dificultat de la grafia de *sorprès* (§2.4, 7b). En els exemples que he posat, el filòleg que busca com actua el castellà (*ie* o *e*: *entiende* / *argonés*) per a saber si ha d'escriure *é* o *è* (*entén* / *aragonès*, §2.4, 9) és un catedràtic valencià membre de la mateixa institució. Les paraules (Sistac) o l'actuació (el catedràtic) de membres de l'Institut d'Estudis Catalans indiquen la realitat que deuen conèixer els escriptors que han intentat seguir la grafia de *sorprès*: la dificultat elevada que comporta per a un valencià voler practicar eixe camí. Crec que estem davant d'unes paraules (la grafia de *sorprès* seria «puntual i fàcilment sistematitzable») poc adequades per a una entitat universitària.

Una volta que l'IIFV ja ha induït a creure que escriure *sorprés* seria anar contra «una ortografia única» i que la grafia de *sorprès* seria fàcil d'aplicar, ve la deducció: la forma «més recomanable» seria *sorprès* (9c). Però hi ha una condició: «en textos que s'adrecen al conjunt del domini lingüístic». Per tant, quan els valencians fem escrits locals, sense importància, podem usar *sorprés*. Però, si volem que siguen importants, elevats, convé que ens decantem per *sorprès*. Estem davant de la tercera actuació que hem descrit (presentar el valencià com a una realitat local, casolana, només per a anar per casa, §2.3, 5).

Al costat de què diu l'IIFV (9), hauríem de mirar què no diu i hauria d'haver dit. Com ja hem notat, no apareix la relació entre estructures sil·làbiques i la *e* tancada, propietat que explica que un valencià pot escriure *cafè*, *sorprès*, *entèn*, *conèixer*, *fèiem*, però no pronunciar-ho (§3.2, 3). No apareix tampoc la distinció clara que hi ha en balear, en valencià i en tortosí entre les *es* i les *os* tancades i obertes. L'entitat universitària no comenta la diferència entre la memòria de les lletres d'una paraula i l'accent (recordem *ahir*, però no l'accent, §3.3, 5a-b). Com que pareix que l'únic objectiu és impulsar a escriure *sorprès*, l'IIFV no fa cap referència a com deu actuar l'escola valenciana en aquells cultismes en què pronunciem una *e* tancada i convindria passar a una *e* oberta (*època*, *dèsposta*, *espècie*, *telèfon*). Ací tenim un resum de l'anàlisi feta:

10. Anomalies del tractament de l'IIFV (2002)

- a. L'entitat informa de l'evolució de «la *e* tancada del llatí vulgar» (9a) prescindint de la relació amb les estructures sil·làbiques (§3.2, 3).
 - i. Eixe procés explica que un valencià pot escriure *cafè*, *sorprès*, *entèn*, *conèixer*, *fèiem*, però no pot pronunciar-ho.
 - ii. No comenta tampoc l'evolució positiva del balear, el valencià i el tortosí (fer més clara la distinció entre *fangós* i *capgròs*, entre *fèrtil* i *accés*).
- b. Practica la mitificació de *sorprès* (§4.2):
 - i. La grafia de *sorprès* seria una transgressió a una «ortografia única per a tot el domini lingüístic» (9c).
- c. La qualificació que la grafia de *sorprès* seria «puntual i fàcilment sistematitzable» (9c) deu tindre la finalitat de presentar la proposta com a simple, tal com fan uns altres autors (§2.4).

- i. Les paraules (§2.4, 7b) o l'actuació (§2.4, 9) de membres de l'Institut d'Estudis Catalans mostren la realitat que deuen conèixer els escriptors valencians que han volgut practicar la grafia de *sorprès*: la dificultat elevada que hi ha.
- d. Apareixen característiques valencianes com a subalternes (§2.3, 5).
 - i. *sorprés* seria apte per a escrits que no «s'adrecen al conjunt del domini lingüístic» (9c).
- e. Convindria saber si els membres de l'IIFV s'han aplicat a ells mateixos les regles de (9b, particularment 9b.ii i 9b.v) abans de demanar-les als valencians.
- f. Què no tracta l'IIFV i convindria que haguera tractat:
 - i. Arguments a favor de paraules amb dos accents (Fabra 1906 inclòs, §4.4, 6-7).
 - ii. Diferència entre la imatge de les lletres d'una paraula (*ahir*) i l'accent (si en porta o no; si en porta, tancat o obert, §3.3, 5a-b).
 - iii. Actuació de l'escola valenciana en aquells cultismes en què diem una *e* tancada i convé passar a una *e* oberta (*època*, *dèspota*, *espècie*, *telèfon*).

5 Conclusions generals

Com he dit al principi d'estes reflexions sobre la dualitat gràfica *sorprés* i *sorprès* (§1), la primera finalitat del treball és contribuir a eliminar creences de professionals de la llengua que potser es fonamenten més en opinions que en argumentacions (explícites). És molt factible que eixes conviccions hagen creixcut alimentades per visions deformades de la realitat. En el treball, n'han aparegut huit:

1. Creences i actituds no objectives que afavorixen la grafia de *sorprès*
 - a. Presentar la llengua com a dispersa i caòtica, de manera que seria necessària la uniformització (§2.1).
 - b. Ajuntar dades empíriques heterogènies (*dèspota* i *sorprés*, *sénia* i *què*), fet que reforça la impressió de caos de l'actitud anterior (§2.2).
 - c. Aplicar argumentacions pròpies d'una normativa centralista a una normativa que assegurem que no ho és; i, correlativament, presentar el valencià com a una realitat local, pobra, provinciana (§2.3).
 - d. Insinuar que la «simplicitat» de la norma (*sorprès* per a tots) facilitaria la pedagogia (§2.4).
 - e. Mostrar com a paral·leles situacions que no ho són (si un gironí diu *presència* però escriu *presència*, un valencià pot dir *sorprés* i escriure *sorprès*, §2.5).
 - f. Suggestir que els valencians ens negaríem a fer esforços per a unificar la llengua, de manera que *sorprés* seria una grafia insolidària (§3.1).
 - g. Apuntar que si el tema d'accentuar les *es* és difícil per a un català oriental, no passa res si també ho és per a un valencià (§4.1).
 - h. Crear un mite ortogràfic, encara que el mite ens perjudique (§4.2).

A la ideologia que ha predominat en les darreres dècades, també deu haver contribuït el fet d'haver elaborat pocs treballs dedicats al tema (em pense que només els meus, Saragossà 1997, 2004). L'efecte ha sigut actuar com si no intervingueren en la dualitat *sorprés* i *sorprès* qüestions fonètiques estructurals, que tenen repercussió en la manera de parlar i en la manera de sentir què ens diuen. Reflexionant sobre l'evolució, hem apuntat que hi han síl·labes que, en valencià i en català occidental, demanen una *e*

tancada (*café, sorprés, ofén, conéixer, fèiem*, §3.2, 3). Eixa característica té efectes en l'articulació i en la percepció. En l'articulació, els valencians no ens imaginem dient *cafè, sorprès, ofèn, conèixer, fèiem*. Per tant, practicar eixa grafia comporta una separació permanent entre el model oral i el model escrit (2b.i). En la percepció, la vinculació entre la *e* tancada i unes certes síl·labes té un efecte previsible: de la mateixa manera que, quan un anglòfon ens diu [njú] tendim a percebre [níw], quan un català oriental diu *sorprès* un valencià percep *sorprés* (2c.i):

2. Poca consideració de les qüestions fonètiques estructurals (a) i els seus efectes (b-c)
 - a. Hi han síl·labes que, en valencià i en català occidental, demanen una *e* tancada (*café, sorprés, ofén, conéixer, fèiem*, §3.2, 3).
 - b. Efecte en l'articulació:
 - i. Com que un valencià no s'imagina pronunciant *cafè, sorprès, ofèn, fèiem, conèixer*, eixa grafia comporta una separació permanent entre el model oral i el model escrit (§3.3, 4).
 - c. Efecte en la percepció:
 - i. Igual que tendim a percebre la pronúncia anglesa [njú] com a [níw], un valencià tendix a sentir *sorprés* quan li diuen *sorprès* (§3.2, 3)

També hem tingut poc en compte que l'accent no és com les lletres. Una persona pot gravar-se la imatge gràfica de *ahir* (no *air*, o *aïr*). En canvi, no solem recordar si una paraula porta accent (ni, per tant, quin porta, §3.3, 5b). En eixes condicions, l'efecte és clar: els parlants no recordem si és *créixer* o *crèixer*, si és *accés* o *accès*. Si foren unes poques paraules (dos, quatre, sis...), no sé si les podríem memoritzar; però en són una sixantena. En eixa situació, els parlants han de recórrer a la seua pronúncia.

Ara, podem extraure la deducció final: si afegim als factors fonètics (2) el mecanisme gràfic (3a), fonamentarem les opinions de Josep Giner i de Ramon Sistac («anarquia, desorientació», §2.4, 7) i comprendrem l'actuació del filòleg (recórrer al castellà *ie / e* per a saber si havia d'escriure *é* o *è*, §2.4, 9):

3. Poca atenció a la distinció entre la memòria de les lletres d'una paraula i l'accent (a); deducció final (b)
 - a. Podem recordar les lletres d'una paraula (*ahir*, no *air*), però difícilment si una paraula porta accent (ni, per tant, quin porta, §3.3, 5a-b).
 - i. Efecte: els parlants no recordem si és *créixer* o *crèixer*, si és *accés* o *accès*, de manera que han de recórrer a la seua pronúncia (*café, sorprés, entén, conéixer, fèiem*).
 - ii. A més, no són uns poques paraules (dos, quatre, sis...), sinó una sixantena.
 - b. La suma dels factors fonètics (2) i del mecanisme gràfic (3a) justifica les opinions de Josep Giner i de Ramon Sistac («anarquia, desorientació», §2.4, 7) i l'actuació del filòleg (§2.4, 9).

En una situació tan confusa, és comprensible que no hàgem tingut en compte factors secundaris però significatius, com ara la conveniència de procurar que la formació lingüística vaja canviant *época* per *època*, *déspota* per *dèspota*, *teléfono* per *telèfon* (§3.2, 2). Si posem «*sorprès*» i *telèfon* en el mateix cabàs (§2.2: Classificacions heterogènies), difícilment pensarem en la conveniència d'incidir en l'obertura de la *e* de *telèfon* (4a).

Per una altra banda, si un valencià que ha tingut com a llengua materna el castellà o una altra llengua aprén el valencià i veu *sorprès* allà a on ell ha de pronunciar una *e*

tancada, tendirà a actuar igual en *fèrtil* o en *pèrdua*, de manera que trobarà un obstacle per a aprendre i assimilar la *e* oberta (4b). Ara: molt més greu és que la grafia *sorprés* no impulsa a confiar en el valencià, ans al contrari (siga quina siga la llengua materna que u haja tingut, 4c):

4. Altres factors no considerats
 - a. Mesclar *sorprés* (que els valencians no concebem com a *sorprès*) i *dèspota* (que els valencians sí que podem pronunciar), conduïx a no intentar incidir en la pronúncia dels cultismes (§3.2, 2).
 - b. La grafia de *sorprès* dificulta que els valencians castellanoparlants assimilen el fonema *è* quan aprenen el valencià (§3.3, 6)
 - c. La grafia de *sorprés* no impulsa a confiar en el valencià, ans al contrari, procés que dificulta la recuperació de l'ús del valencià (§3.5, 11).

El conjunt de factors que hem descrit (1-4) no en són pocs ni poc importants. Això no obstant, hem trobat una publicació d'una entitat universitària que pareix que no haja tingut en compte ni eixos factors ni les reflexions sobre sobre l'accentuació de les *es* (com ara els tres treballs citats en 5a):

5. IIFV (2002): poca consideració dels factors descrits (1-4)
 - a. També de les reflexions sobre l'accentuació de les *es* (com ara Fabra 1906, Giner 1956, Sistac 1992 o Saragossà 1997)

En una situació sociolingüística com la que vivim (amb tantes dificultats objectives), hem d'evitar l'error de fer peticions als parlants que no poden satisfer perquè van contra les estructures lingüístiques que tenen en la ment (2-3). També és poc positiu que un autor o una institució parle sobre un constituent lingüístic sense considerar aspectes significatius (4) i com si no s'hagueren publicat treballs sobre eixe constituent (5). Una condició per a potenciar la coordinació i la suma d'esforços és acceptar els treballs publicats si els trobem coherents o contestar-los amb un altre treball si no hi estem d'acord. També cal tindre interès per vincular la investigació personal i els problemes de la normativa. En les universitats balears, valencianes i catalanes, som moltes dotzenes els professionals de la llengua, però són escasses les investigacions fetes per a solucionar un dubte o una indeterminació de la llengua pública.

Si en este treball hi han deficiències i errors, benvinguda siga la continuació del debat, ja que ens ajudarà a interpretar un aspecte de l'ortografia d'una manera més acostada a la realitat, que és u dels objectius constants de tota bona normativa lingüística. Hem de procurar encertar màximament en les nostres anàlisis lingüístiques a fi d'evitar els errors, que generen vaivens i en definitiva dificulten que els parlants assimilen i usen, d'una manera tranquil·la, confiada i progressiva, el model lingüístic que els oferim.

6 La dualitat *sorprés* / *sorprès* en la GNV (2006)

6.1 Anàlisi de la proposta: anomalies bàsiques

Acabaré la revisió d'este treball, incorporant l'anàlisi de la GNV (2006):

1. Tractament de la dualitat *sorprés* i *sorprès* en la GNV (2006: §5.1.2: «Observacions sobre l'accentuació de les *ee*»)
 - a. «Segons la norma enunciada en l'apartat anterior, usem l'accent agut sobre les *ee* tancades i el greu sobre les *ee* obertes, seguint el timbre – tancat o obert– habitual en la pronunciació valenciana. Així, les paraules amb *e* tancada tònica, si han d'accentuar-se, porten accent agut: *alé*, *café*,

obscé, seré, cinqué, sisé, anglés, francés, comprés, admés, cortés, il·lès, interés, estrés, espés, aprén, comprén, depén, ofén, amén, edén, mossén; conèixer, merèixer, parèixer, convèncer, vèncer, atènyer, estrènyer, fèiem, fèieu, créiem, créieu, pèsol, tèrbol, terratrèmol, sègol, trèvol, cèrcol, grèvol; sémola, església, Dénia, séquia, sènia, sépia.

- b. »Paral·lelament, les paraules amb *e* oberta tònica, quan han d'accentuarse, duen accent greu: *Novetlè; ètic, elèctric, règim, cèntim, esplèndid, polèmic, crèdit, apèndix, fèmur, referèndum, crèdul; èxtasi, ètica, dèficit, filatèlia, hèrnia, matèria, tènia, vènia, neurastènia, potència, clemència, paciència, ciència, hortènsia, comèdia, modèstia, epidèmia, intempèrie, espècie, espècimen, rèplica, pèrdua, cèdula, perpètua.*
- c. »A fi d'evitar una excessiva discrepància entre les diferents varietats de la llengua, també porten accent greu –tot i pronunciar-se habitualment amb *e* tancada en valencià– dos paraules gramaticals d'ús freqüent (el pronom relatiu i interrogatiu tònic *què* i la conjunció *perquè*), alguns cultismes i neologismes esdrúixols o plans acabats en consonant (*èter, sèsam, plèiade, bèstia, sèrie* i *època*) i el topònim *València*.»
- d. »D'acord amb la pronunciació d'altres parlars, també s'ha introduït entre alguns sectors valencians l'hàbit d'usar l'accent greu en paraules com les anteriors, amb l'objectiu de reduir les divergències amb les grafies generalitzades en la resta del nostre idioma. Encara que es pronuncien amb *e* tancada, és admissible escriure amb accent greu els casos següents:
- i. »Les paraules agudes en *-es* que no dupliquen la *s* en formar el plural: *anglès, francés, comprés, admés, cortés, il·lès* (en canvi, tot i duplicar la *s* en la forma de plural, s'escriuen amb accent greu *interès, estrés* i *espés*).
 - ii. »Els numerals ordinals i altres paraules acabades en *-e*: *cinquè, sisè; alè, cafè, obscè, serè* (tanmateix, s'escriuen sempre amb accent agut *cabriolé, consomé, macramé, peroné, puré, suflé, ximpanzé*).
 - iii. »Les formes de la tercera persona del singular del present d'indicatiu d'alguns verbs de la segona conjugació i altres paraules acabades en *-en*: *aprèn, comprèn, depèn, ofèn; amèn, edèn, mossèn* (en canvi, s'escriuen sempre amb accent agut *atén, entén, pretén* i *encén*).
 - iv. »Els infinitius acabats en *-èixer, -èncer, ènyer*: *conèixer, merèixer, parèixer* (amb l'excepció de *créixer* i de *néixer*); *convèncer, vèncer; atènyer, estrènyer*.
 - v. »La segona i la tercera persones del plural dels imperfets d'indicatiu amb accent en el radical: *fèiem, fèieu, créiem, créieu*.
 - vi. »I les paraules planes acabades en *-ol*: *pèsol, tèrbol, terratrèmol, sègol, trèvol, cèrcol, grèvol* (en canvi, s'escriu sempre amb accent agut *cèrvol*).»

Em pense que, després d'haver llegit este estudi, és difícil no sentir tristor davant del tractament de la GNV. La gramàtica no informa com han actuat la majoria de gramàtics valencians al llarg del segle XX. No descriu tampoc els mitjans usats per a impulsar la grafia de *sorprès* en valencià, a pesar que estan tractats en Saragossà (1997, 2004; ara, resumits en §5, 1). No parla tampoc sobre la pobresa de les defenses de

sorprès (§4.5), les quals no diuen quines propietats sil·làbiques estructurals expliquen que un valencià pot escriure *cafè, sorprès, defèn, conèixer, fèiem*, però no pronunciar eixes grafies (§5, 2). La GNV no esmenta tampoc que les persones podem recordar les lletres d'una paraula (*ahir*), però en general no recordem si una paraula porta accent (ni, per tant, quin porta), característica que impossibilita practicar la grafia de *sorprès* (§5, 3):

2. Temes bàsics de la grafia de *sorprès* que la GNV (2006) no tracta
 - a. Com han actuat la majoria de gramàtics valencians al llarg del segle XX.
 - b. Quins mitjans s'han usat per a impulsar *sorprès* en valencià (tractats en Saragossà 1997, 2004; ara, resumits en §5, 1).
 - c. Pobresa de les defenses de *sorprès* (§4.5).
 - i. No diuen quines propietats sil·làbiques estructurals expliquen que un valencià pot escriure *cafè, sorprès, defèn, conèixer, fèiem*, però no pronunciar eixes grafies (§5, 2).
 - d. El fet que les persones podem recordar les lletres d'una paraules, però no solem recordar l'accent (ni, per tant, quin és, tancat o obert).
 - i. La unió de *c* i *d* comporta que la població no pot practicar en general el sistema de *sorprès* (§5, 3).

Al costat de les quatre absències descrites, la GNV participa en una mitificació ortogràfica que hem vist que no té fonament (§4.2, 4) i, sobretot, que perjudica els valencians que intenten practicar-la. Segons la GNV, els qui impulsen la grafia de *sorprès* actuarien molt bé, ja que ho fan amb «l'objectiu de reduir les divergències amb les grafies generalitzades en la resta del nostre idioma» (1d). La GNV pot fer eixa afirmació (que pareix positiva) perquè no ha explicat quines propietats estructurals fan que un valencià no sap pronunciar *cafè, sorprès*, etc. (2c.i) ni ha explicat que la unió de les propietats fonètiques (2c.i) i d'un mecanisme gràfic (2d) fan que la grafia de *sorprès* no siga assimilable per a la població valenciana (2d.i).

Realment, llegint la GNV (1) u té la impressió que el factor més important és el mite ortogràfic creat, encara que no tinga fonament i encara que probablement produïxca problemes, inseguretats i frustracions en molts dels qui volen practicar la grafia de *sorprès*. Davant d'eixe quadre, ens podríem preguntar si respon a una actitud fonamentalista (posar un fet humà –ara un fet lingüístic– fora de les persones –i per damunt de les persones–). Resumim-ho:

3. La GNV participa en una mitificació que, a més de no tindre fonament (§4.2, 4), probablement fa mal a molts dels qui la volen seguir
 - a. L'ús de la grafia de *sorprès* tindria «l'objectiu de reduir les divergències amb les grafies generalitzades en la resta del nostre idioma» (1d).
 - b. La GNV pot fer eixa afirmació a causa de les absències:
 - i. No haver explicat quines propietats estructurals fan que un valencià no sap pronunciar *cafè, sorprès*, etc. (2c.i).
 - ii. No haver explicat que la unió de les propietats fonètiques (2c.i) i d'un mecanisme gràfic (2d) fa que la grafia de *sorprès* no siga assimilable per a la població valenciana (2d.i).
 - c. Resultat: pareix que el mite creat està per damunt dels efectes que té en els valencians que el volen practicar.
 - i. Eixa actitud fa pensar en el fonamentalisme.

A la vista del panorama a què hem arribat, és recomanable recordar que convé fugir de les actituds elitistes. Els parlants no són per a les normes, sinó les normes per als parlants. En concret, la destinació de les regles és que els parlants les assimilien i les

practiquen. Per a satisfer eixa exigència, una de les condicions és tindre en compte les estructures lingüístiques del valencià. Destaquem-ho i precisem-ho:

4. Entre l'elitisme i l'humanisme
 - a. Dos concepcions diferents de la normativa lingüística:
 - i. En l'elitisme, els parlants són per a les normes.
 - ii. En l'humanisme i la democràcia, les normes per als parlants.
 - b. Destinació de les normes en la concepció humanista: que els parlants les assimilien i les practiquen.
 - i. Una de les condicions: considerar les estructures lingüístiques del valencià.
 - ii. En els qui impulsen *sorprès*, no he vist que tinguen en compte la relació amb les síl·labes i les implicacions de la relació (2c).

6.2 Excepcions i cultismes

En el tractament de la GNV (1), hi han més absències significatives. L'Acadèmia Valenciana de la Llengua té el deure de preocupar-se pels valencians. Una conseqüència d'eixa obligació és que ha de mirar què passa en les excepcions que els gramàtics valencians han practicat al llarg del segle XX (*què, València, però, 1c*): si eixes excepcions no creen problemes i s'assimilen, avant. De fet, si s'assimilen deixaran de ser excepcions. En canvi, si creen confusions en els valencians caldrà rectificar-les.

Per a saber què passa en la realitat social valenciana, l'Acadèmia hauria d'impulsar estudis sobre les aules valencianes i sobre l'ús del valencià entre les persones adultes: quines normes assimilien i practiquen i quines no assimilien. I, en les propostes que no s'assimilen, haurem d'estudiar quin factor ho impedit. L'Acadèmia hauria d'estar constantment preocupada per la salut dels valencians en l'ús del valencià: eixa hauria de ser una de les seues primeres obligacions:

5. Com convé actuar davant de les excepcions dels gramàtics valencians (*què, València, però, 1c*)
 - a. Estudiar com reaccionem els valencians, tant en les aules com posteriorment en l'ús del valencià.
 - b. Dos possibilitats:
 - i. Si les assimilem i les practiquem, deixaran de ser excepcions.
 - ii. Si no les assimilem i els estudis demostren que creen problemes, caldrà estudiar la causa i potser convindrà rectificar-les.

També cal orientar els professionals de la llengua amb llistes clares i amb propostes. En els cultismes, només n'apareixen sis (tancats amb la paraula *i*: «*èter, sèsam, plèiade, bèstia, sèrie i època*», 1c). Ara bé, en deuen ser molts més (*dèspota, telèfon, Cèsar...*) ¿Com hauríem d'actuar en els cultismes (com ara davant del primer que cita la GNV, *èter*)? ¿Hauríem de pronunciar una *e* oberta o una *e* tancada? La GNV no contesta a una pregunta tan bàsica com és eixa. Simplement, afirma que «també porten accent greu –tot i pronunciar-se habitualment amb *e* tancada en valencià–» (1c). En conseqüència, la pronúncia habitual seria (segons la GNV) *éter*, la grafia seria *èter* i la institució encarregada de la normativa lingüística valenciana no diu com convé que actue el valencià oral públic. Seguin avant per eixe camí, pareix que hauríem de canviar el popular *teléfono* (amb una *e* tancada) per [teléfono] (amb una *e* tancada), i no per [telèfon] (amb una *e* oberta).

En d'eixa actuació tan singular, ¿no hauria convingut que l'Acadèmia Valenciana de la Llengua haguera estudiat com ha adaptat l'Institut d'Estudis Catalans els cultismes, quines adaptacions són coherents amb les estructures sil·làbiques del

valencià i quines no ho són (més amunt, hem fet reflexions sobre *Cèsar*, §3.2, 2)? En les adaptacions que són coherents i els valencians pronunciem amb una *e* tancada, l'Acadèmia hauria de demanar que el valencià públic s'esforce per pronunciar una *e* oberta. En canvi, en les adaptacions poc coherents hauria de comunicar a les institucions balears i catalanes per què hi han problemes i, després d'un diàleg (que no hauria de ser privat), l'Acadèmia hauria d'actuar en conseqüència. Recordem que, abans de demanar-la, u s'ha d'aplicar la norma a ell mateix. Com ara, els membres de l'Acadèmia ¿dirien *sèsam* parlant entre ells? En el cas que ho diguen, és una condició necessària (però no suficient) per a demanar *sèsam* als valencians. En canvi, els membres de l'Acadèmia que no dirien *sèsam* ¿tenen dret a demanar als valencians una norma que ells no satisfan?

Davant de l'actuació que hem trobat en els cultismes, convé que ens preguntem quins poden ser els motius. Crec que el primer factor és haver practicat la segona anomalia que hem descrit (§2.2: Classificacions heterogènies): posar en el mateix cabàs constituents molts diferents (ara, les excepcions –*què*, *València*– i els cultismes). La segona causa de l'actuació que estudiem deu ser creure que seria coherent impulsar entre els valencians la grafia *sorprès*: a la vista que no passaria res si hi han valencians que escriuen *sorprès* encara que no puguin pronunciar eixa grafia, no passaria res tampoc si hi han unes altres grafies (*dèspota*, *època*, *telèfon*, *sèsam*, *Cèsar*) en què els valencians pronunciem una *e* tancada.

A la vista del grau de rigor que hem trobat, no estranya que, en la llista dels sis cultismes, aparega «bèstia», que no és un cultisme sinó una paraula patrimonial i popular. A més, és del mateix grup que *sèpia*, *sènia*, *séquia* o *Dènia*. Això no només explica que en valencià es diga *bèstia* (com a mínim en una part). L'origen popular i l'agrupació també es veu en la variant balear *bístia*, paral·lela a *sípia*.

Ací tenim un resum de les anomalies que hem descrit en el tractament dels cultismes amb una *e* tònica:

6. Anomalies de la GNV davant dels cultismes amb una *e* tònica
 - a. Com actua la GNV:
 - i. Reduïx la llista a sis paraules («*èter*, *sèsam*, *plèiade*, *bèstia*, *sèrie* i *època*», 1c), encara que en deuen ser moltes més (*dèspota*, *telèfon*, *Cèsar*...).
 - ii. Afirmar que les pronunciem «habitualment» amb una *e* tancada («també porten accent greu –tot i pronunciar-se habitualment amb *e* tancada en valencià–», 1c) i no diu com hauria d'actuar el valencià oral públic (¿[telèfon] o [teléfon]?).
 - b. Com hauria d'haver actuat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua:
 - i. Estudiar l'adaptació catalana dels cultismes i mirar quines són coherents amb les estructures sil·làbiques del valencià (cf. *Cèsar*, §3.2, 2) i quines són incoherents.
 - ii. En les coherents, si el valencià popular diu una *e* tancada l'Acadèmia hauria d'animar el valencià públic a usar una *e* oberta.
 - iii. En les incoherents, l'Acadèmia hauria de comunicar les seues anàlisis a les institucions balears i catalanes, esperar prudentment una resposta i actuar en conseqüència.
 - c. Causes de l'actuació poc coherent (a):

- i. Haver ajuntat les excepcions (*què*, *València*) i els cultismes (anomalia descrita més amunt, §2.2: Classificacions heterogènies).
- ii. Si és desitjable que els valencians escrigam *sorprès* encara que només pronunciem *sorprés* (3), ¿per què no podríem eixamplar la llista als cultismes (pronunciar [éter] però escriure *èter*, etc.?)
- d. En la llista de sis cultismes, apareix «bèstia», que no és un cultisme, sinó una paraula popular patrimonial.
 - i. Pertany al mateix grup que *séquia*, *sépia* (*sípia* en balear), *sénia* i *Dénia*, de manera que no sorprén que existisca la pronúncia *béstia* (i *bístia* en balear).

6.3 Més factors: de bèstia a bèstia; Novetlè

La paraula «bèstia» ve molt bé per a seguir reflexionant sobre l'activitat de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Com que la institució té l'obligació d'estar prenent el pols constantment al valencià viu, es pot trobar que, allà a on inicialment es deia *béstia*, hi han parlants que diuen *bèstia*. ¿Com ha de reaccionar l'Acadèmia davant d'eixa variació? El grup de *séquia* és una resta d'un estadi lingüístic del passat (de fa com a mínim sis segles), de manera que si hi han parlants que passen de *béstia* a *bèstia* és senyal que estan produint una regularització i, en conseqüència, haurien de tindre el suport de l'Acadèmia. Però convé remarcar-ho: el canvi ha de ser real, popular; no el desig d'algú:

7. Variacions en la pronúncia de paraules amb una *e* tònica: *bèstia* com a exemple
 - a. Si l'Acadèmia constata que hi han valencians que passen de *béstia* a *bèstia*, deu fer-los costat, ja que hi ha la regularització d'un grup antic que té poques restes (*séquia*, *sénia*, *sépia*).
 - b. Però la variació ha de ser real en parlants valencians, no el desig d'algú.

No hauríem d'acabar l'anàlisi de la GNV sense observar que, dels més de quaranta exemples de paraula amb una *e* oberta, el primer és «*Novetlè*» (1b). Quan una institució valenciana exemplifica una propietat lingüística, ha de posar exemples que responguen a les estructures lingüístiques del valencià i, com a conseqüència, siguen identificadores per als valencians. En canvi, ¿què sentiran els lectors de la GNV davant del primer exemple de *e* oberta (*Novetlè*), que correspon a una població de la Costera de 879 habitants (2013) que la immensa majoria no hauran sentit pronunciar mai? Per a contestar a eixa pregunta, podem tindre en compte una dada que donava en un treball dedicat a explicar per què tots els valencians pronunciem *València* (Saragossà 1997b). En l'estudi, tracte el topònim *Novetlè* i l'antropònim *Fifè* (dos noms locals), i una de les informacions és que a pocs quilòmetres (en la Vall d'Albaida) el topònim és pronunciat *Novetlé* per valencians que tenen relació directa amb el poble de la Costera (Saragossà 1997b: §4.3). I bé, si persones que tenen relació amb *Novetlè* pronuncien *Novetlé* convindrem que la immensa majoria de lectors de la GNV no sabran com llegir la grafia «*Novetlè*».

Preguntem-nos ara si és coherent l'actuació de la GNV (2006: §5.1.2). Si el redactor considera que té espai per a tractar les excepcions a les estructures sil·làbiques del valencià, pot fer-ho. Però ho hauria de fer com és coherent: al final del tractament i com a excepcions. Posar *Novetlè* com a primer exemple de *e* oberta (i sense dir que és

una excepció) és presentar el valencià com no és. Eixa síl·laba és habitual en català oriental (*cinquè, sisè; alè, cafè, obscè, serè...*), però no en valencià ni en català occidental.

Exemplificant la primera regla de l'accentuació (reproduïda en 8c.i), la GNV (2006: §5.1.1) repeteix la mateixa actuació. Si mirem els exemples, trobarem la dualitat «*tornaré / Novetlè*»; no hi ha cap exemple de paraula acabada en *-ès* (habitual en català oriental, *sorprès*) ni acabada en *-èn*, (també existent en català oriental, *defèn*). Davant d'eixa exemplificació, un lector dedueix que en valencià deuen ser tan normals les paraules agudes acabades en *é* (*tornaré*) com les acabades en *è* (*Novetlè*); però, com que el lector no en recordarà cap, pot pensar que coneix el valencià molt malament. I és que, si presentem el valencià com no és, en compte de potenciar l'autoestima dels valencians podem fer el contrari (incrementar la desconfiança, que fa aparèixer la situació de marginació social en què viu el valencià).

Cal dir que, deu pàgines abans, ja havia aparegut el topònim *Novetlè*. Per a exemplificar la lletra *e* amb accent obert, la GNV (2006: §2.3) posa *èpica, rècord, Novetlè*. Tantes dotzenes de paraules que hi han que coneix qualsevol valencià, ¿calia triar un nom que coneixen pocs valencians i que no respon a una estructura sil·làbica del valencià, ja que és una excepció? Realment, és trist. Resumim-ho:

8. ¿És coherent que el primer exemple de *e* oberta siga «*Novetlè*» (1b)? Anàlisi (b); el mateix comportament (c); variant (d)
 - a. Exigència d'una institució valenciana: posar paraules populars de les estructures del valencià, de manera que siguen identificadores per als valencians.
 - i. El topònim *Novetlè*, a més de ser poc conegut (la població té 879 habitants), és pronunciat *Novetlé* per valencians que tenen relació amb la població (Saragossà 1997b: §4.3).
 - ii. La immensa majoria de lectors de la GNV (2006) no sabran com llegir *Novetlè*.
 - b. A evitar: presentar el valencià com no és
 - i. Si la GNV (2006: §5.1.2) considera que té espai per a tractar les excepcions a les estructures sil·làbiques del valencià (*Novetlè, Fifè*), pot fer-ho. Però com és coherent: al final del tractament i com a excepcions.
 - ii. Posar *Novetlè* com a primer exemple de *e* oberta (i sense dir que és una excepció) equival a descriure el valencià com no és.
 - c. Hi ha la mateixa actuació exemplificant l'accentuació («*tornaré, Novetlè*», i):
 - i. Primera regla d'accentuació: porten accent «les agudes acabades en vocal, en vocal + *s*, en *en* i en *in*: *germà, tornaré, Novetlè, allí, cantó, això, tabú; cabàs, només, pastís, furiós, arròs, abús; entén, mantín.*» (GNV 2006: §5.1.1)
 - ii. L'actuació fa pensar als lectors que no coneixen el valencià, ja que no recorden cap paraula acabada en *è*.
 - d. Per a exemplificar la lletra *e* amb accent obert, la GNV (2006: §2.3) posa *èpica, rècord, Novetlè*.
 - i. ¿És adequat posar un nom que coneixen pocs valencians i que no respon a una estructura sil·làbica del valencià perquè és una excepció?

6.4 Valoració global

Mirem de resumir l'actuació de la GNV (2006) davant de la grafia de *sorprés*. El dia 30 de setembre del 2003, Joan Mascarell deia en Migjorn (fòrum de debat d'internet) que «qui vulga dir alguna cosa sobre el tema [de *sorprés* i *sorprès*] haurà de fer-ho per a contradir o reforçar les conclusions d'aquest treball: és un text que toca sistemàticament i rigorosa totes les tecles del fenomen: les lingüístiques i les sociolingüístiques». Tanmateix, no ha sigut així. La GNV no informa sobre l'actuació dels gramàtics valencians del segle XX (2a) ni de les característiques estructurals del tema (2c-d). No al·ludix tampoc als mitjans poc objectius usats per a expandir la grafia de *sorprès* entre els valencians (2b), que havia descrit en els treballs dels anys 1997 i 2004.

Les absències es complementen amb donar suport a la creença que la grafia *sorprès* seria un benefici per a la llengua (3). Eixa actitud (que té uns fonaments falsos) va unida a presentar les excepcions (*què*, *València*) d'una manera acrítica (5) i, sobretot, fa tractar els cultismes d'una manera molt poc adequada per a una institució normativitzadora: sense dir com hauria d'actuar el valencià oral públic (6a) i sense complir una de les seues obligacions (mirar si hi ha adequació entre les grafies que circulen i les estructures lingüístiques del valencià, «*Cèsar*, *sèsam*», 6b). L'actuació descrita es completa amb una llista inadequada de cultismes, tant per la quantitat (6a) com pel fet d'haver posat una paraula popular («*bèstia*») entre els sis cultismes (6d).

El tractament poc objectiu i poc analític del valencià té al costat el primer exemple de paraules amb una *e* oberta (*Novetlè*), que hauria d'haver anat al final dins de les excepcions (8):

9. La dualitat *sorprés* i *sorprès* en la GNV (2006): resum de l'anàlisi

a. Anomalies centrals

- i. No informa sobre l'actuació dels gramàtics valencians del segle XX (2a) ni de les característiques estructurals del tema (2c-d).
- ii. No parla dels mitjans usats per a expandir la grafia de *sorprès* entre els valencians (2b), descrits en Saragossà (1997, 2004).
- iii. Els silencis es complementen amb donar suport a la creença (falsa) que la grafia *sorprès* seria un benefici per a la llengua (3).

b. Excepcions i cultismes

- i. Tracta acríticament les excepcions (*què*, *València*, 5).
- ii. Descriu els cultismes sense dir com hauria d'actuar el valencià públic (6a) i sense mirar si hi ha adequació entre les grafies que circulen i les estructures lingüístiques del valencià («*Cèsar*, *sèsam*», 6b).
- iii. Llista inadequada de cultismes, tant per la quantitat (6a) com pel fet d'haver posat «*bèstia*» (6d).

c. Una excepció apareix com a primer exemple (i sense dir que és una excepció, 8)

- i. El primer exemple de paraules amb una *e* oberta és *Novetlè* (1b).
- ii. Les paraules agudes acabades en *e* oberta són habituals en el català oriental.

Bibliografia

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA → DA, GNV

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1963-68): «Les vocals tòniques E i O en el català de Barcelona. Assaig d'anàlisi fonològica de la situació actual», *Estudis Romànics* 12, 119-172.
- COLOMINA I CASTANYER, Jordi (1995): *Els valencians i la llengua normativa*. Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- DA = Diccionari de l'Acadèmia Valenciana de la llengua (2014): *Diccionari normatiu valencià*. València, <http://www.avl.gva.es/dnv>.
- DIEC = Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona/Palma/València. Edicions 62. Segona edició, 2007.
- FABRA, Pompeu (1906): «Qüestions d'ortografia catalana», *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, 188-221.
- FABRA, Pompeu (1918): *Gramàtica catalana*. Barcelona, Aqua. Use l'edició de 1981.
- FABRA, Pompeu (1919-28): *Converses filològiques*. Volum 7 de les *Obres completes*. Barcelona, Editorial Proa, 2010. Amb les lletres «E.B.», també cite l'edició de Barcelona, Barcino (1954-55), dos volums.
- FABRA, Pompeu (1927): *Ortografia catalana*. Barcelona, Editorial Barcino.
- FABRA, P. (1980): *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona. Ed. 62. A cura de Francesc Vallverdú.
- GINER, Josep (1998): *Obra filològica (1931-1991)*. Estudi preliminar, edició crítica a cura d'Antoni Ferrando, amb la col·laboració de Santi Cortés. València, Editorial Denes.
- GNV (2006): *Gramàtica normativa valenciana*, de Acadèmia Valenciana de la Llengua. València.
- GULSOY, Joseph (1981): «L'evolució de les es tòniques en català», *Mélanges de Philologie et de Toponymie Romanes offerts à Henri Guiter*, 81-104. Reproduït en Gulsoy (1993).
- GULSOY, Joseph (1993): *Estudis de Gramàtica històrica*. València / Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GULSOY, Joseph (2001): *Estudis de filologia valenciana*. València, Universitat de València.
- JANÉ, Albert (1977-1980): *El llenguatge. Problemes i aspectes d'avui*. Quatre volums. Barcelona, Edhasa.
- LACREU, Josep (dir.) (1995): *Gramàtica valenciana*. València, Generalitat Valenciana. Conselleria d'Educació i Ciència.
- MAS, Josep Àngel (2008): *El morfema ideològic. Una anàlisi crítica dels models de llengua valencians*. Benicarló, Onada edicions.
- MOLL, Francesc de B. (1937): *Rudiments de gramàtica preceptiva per a ús dels escriptors baleàrics*. Palma, Ed. Moll.
- MOLL, Francesc de B. (1968): *Gramàtica Catalana*. Palma, Ed. Moll.
- PALMADA, Blanca (1994): *La fonologia del català: els principis generals i la variació*. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- PASCUAL, Vicent (1987): *Diccionari Tabarca*, València.
- PASCUAL, Vicent (1990): *Diccionari Gregal*, València.
- PI MALLARACH, Josep (1997): *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*. Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona.

- PONSODA, Joan J., & Carles SEGURA (1997): «Una alternativa tripartida: la varietat tradicional, la varietat estàndard catalana o la varietat estàndard espanyola», *Caplletra* 21, 47-93.
- RECASENS i VIVES, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SALVADOR, Carles (1951): *Gramàtica Valenciana*. València, Lo Rat Penat. Use l'edició 17, de 1995, Eliseu Climent editor.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València, Torres. N'hi ha una residció facsimil a cura d'A. Ferrando, Barcelona, Alta Fulla, 1993. .
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997): *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals*. València, Ed. Saó i Diputació de Tarragona.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1997b): «Sobre les causes de les pronúncies del nom de la capital valenciana», *IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana. XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. Ontinyent, 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre de 1995 , 1025-1039.
- SARAGOSSÀ, Abelard (2000): *El valencià del futur. Una contribució ideològica*. Benicarló, Alambor. Cite per la segona edició, 2002.
- SISTAC, Ramon (1992): «El dialecte nord-occidental en els àmbits d'actuació formals», *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Lleida* (1 i 2 de juny de 1991) , 39-43.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València, 3i4.